

PARAŽU TIESĪBAS

Starptautisko humanitāro paražu tiesību pētījums: ieguldījums tiesiskuma principa izpratnē un ievērošanā bruņota konflikta laikā

Žans Mari Henkerts (Jean-Marie Henkaerts)*

Žans Mari Henkerts ir Starptautiskās Sarkanā Krusta komitejas Juridiskās nodaļas juriskonsults un SSKK projekta par starptautiskajām humanitārajām paražu tiesībām vadītājs. Kopā ar Luīzi Dosvaldu Beku viņš rediģējis divu sējumu darbu par starptautiskajām humanitārajām paražu tiesībām, ko klajā laidusi Kembridžas universitātes izdevniecība.

Kopsavilkums

Šis raksts izskaidro loģisko pamatojumu pētījumam par starptautiskajām humanitārajām paražu tiesībām, ko pēc Starptautiskās Sarkanā Krusta un Sarkanā Pasmēness konferences lūguma bija uzņēmusies veikt SSKK. Tas apraksta izmantoto metodoloģiju un to, kā pētījums tika organizēts, un rezumē dažus no būtiskākajiem konstatējumiem. Tomēr raksts nepretendē uz pilnīgu šo konstatējumu kopainu vai analīzi.

Ievads

Vairāk kā pussimt gados, kas aizritējuši kopš 1949.gada Ženēvas konvenciju pieņemšanas, cilvēce ir pieredzējusi satraucošu daudzumu bruņotu konfliktu, kas ietekmējuši gandrīz katru kontinentu. Šajā laikā četras Ženēvas konvencijas un to

* Autors vēlas pateikties Ērikam Mongelāram (*Eric Mongelard*) par palīdzību šā rakta tapšanā, kā arī Luīzei Dosvaldai Bekai (*Louise Doswald-Beck*) un Juridiskās nodaļas kolēģiem par daudziem vērtīgiem komentāriem. Rakstā paustais ir autora viedoklis un neatspoguļo Starptautiskās Sarkanā Krusta komitejas viedokli.

1977.gada Papildu protokoli ir nodrošinājuši tiesisko aizsardzību personām, kuras tieši nepiedalās vai vairs nepiedalās karadarbībā (ievainotie, slimie un kuģa avārijā cietušie, personas, kurām atņemta brīvība tādu iemeslu dēļ, kas saistīti ar bruņotu konfliktu, un civiliedzīvotāji). Pat tad ir notikuši daudzi šo līgumu pārkāpumi, kā rezultātā radušās ciešanas un nāves, kas varēja tikt novērstas, ja būtu labāk ievērotas starptautiskās humanitārās tiesības.

Vispārējais viedoklis ir, ka starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumi notiek ne jau šo noteikumu trūkuma dēļ. Drīzāk tie rodas no nevēlēšanās ievērot šos noteikumus, no nepietiekamiem līdzekļiem tos īstenot, dažreiz arī no neskaidrības to piemērošanā un no tā, ka politiskajiem līderiem, komandieriem, kombatantiem un sabiedrībai kopumā nepietiek zināšanu par tiem.

Starptautiskā konference kara upuru aizsardzībai, kas sanāca 1993. gada augustā–septembrī Ženēvā, detalizēti apsprieda veidus, kā reaģēt uz starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumiem, bet neierosināja pieņemt jauna līguma noteikumus. Tā vietā savā Nobeiguma deklarācijā, kas tika vienprātīgi pieņemta, konference atkārtoti apstiprināja “nepieciešamību padarīt humanitāro tiesību ieviešanu efektīvāku” un aicināja Šveices valdību “sasaukt beztermiņa starpvaldību ekspertu grupu, lai izpētītu praktiskās iespējas nodrošināt šo tiesību pilnīgu ievērošanu un pakļaušanos tām, un sagatavotu ziņojumu iesniegšanai valstīm un Starptautiskās Sarkanā Krusta un Sarkanā Pusmēness konferences nākamajai sesijai.”¹

Starptautisko ekspertu grupa kara upuru aizsardzībai 1995.gada janvārī tikās Ženēvā un pieņēma rekomendāciju sēriju ar mērķi veicināt starptautisko humanitāro tiesību ievērošanu it īpaši ar preventīvu pasākumu līdzekļiem, kas nodrošinātu labākas zināšanas un efektīvāku tiesību īstenošanu. Starptautisko ekspertu grupas II rekomendācija rosināja, ka:

SSKK kopā ar SHT [starptautisko humanitāro tiesību] ekspertiem, kas pārstāv dažādus ģeogrāfiskos reģionus un atšķirīgas tiesību sistēmas, un, konsultējoties ar valdību un starptautisko organizāciju ekspertiem, uzaicināma sagatavot ziņojumu par starptautisko humanitāro paražu tiesību normām, kas piemērojamas starptautiskos un iekšējos bruņotos konfliktos, un izplatīt ziņojumu valstīm un kompetentajām starptautiskajām institūcijām.²

1995. gada decembrī 26. Starptautiskā Sarkanā Krusta un Sarkanā Pusmēness konference apstiprināja šo rekomendāciju un oficiāli pilnvaroja Starptautisko Sarkanā Krusta komiteju sagatavot ziņojumu par starptautisko humanitāro paražu tiesību normām, kas piemērojamas starptautiskos un iekšējos bruņotos konfliktos.³ Gandrīz desmit gadus vēlāk, 2005.gadā, pēc plašas pētniecības un

1 International Conference for the Protection of War Victims, Geneva, 30 August – 1 September, Final Declaration, *International Review of the Red Cross*, No. 296, 1993, p. 381.

2 Meeting of the Intergovernmental Group of Experts for the Protection of War Victims, Geneva, 23-27 January 1995, Recommendation II, *International Review of the Red Cross*, No. 310, 1996, p. 84.

3 26th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, Geneva, 3-7 December 1995, Resolution 1, International humanitarian law: From Law to action; Report on the follow-up to the International Conference for the Protection of War Victims, *International Review of the Red Cross*, No. 310, 1996, p. 58.

plašām konsultācijām ar ekspertiem šis ziņojums, kas tagad saukts par starptautisko humanitāro paražu tiesību pētījumu, tika publicēts.⁴

Mērķis

Starptautisko humanitāro paražu tiesību pētījuma mērķis bija pārvarēt dažas no grūtībām, kas saistītas ar starptautisko humanitāro līgumtiesību piemērošanu. Līgumtiesības ir labi attīstītas un aptver daudzus karadarbības aspektus, sniedzot aizsardzību virknei personu kara laikā un ierobežojot atļautos karadarbības līdzekļus un metodes. Ženēvas konvencijas un to Papildu protokoli nodrošina plašu režīmu to personu aizsardzībai, kuras tieši nepiedalās vai vairs tieši nepiedalās karadarbībā. Karadarbības līdzekļu un metožu regulējums līgumtiesībās meklējams, sākot ar 1868.gada Sanktpēterburgas deklarāciju, 1899. un 1907.gada Hāgas noteikumiem un 1925.gada Ženēvas Gāzes protokolu, un jaunākos laikos ticis apskatīts 1972.gada Bioloģisko ieroču konvencijā, 1977.gada Papildu protokolos, 1980.gada Konvencijā par noteiktiem tradicionālajiem ieročiem un tās piecos protokolos, 1993.gada Ķīmisko ieroču konvencijā un 1997.gada Otavas konvencijā par kājnieku mīnu aizliegumu. Kultūras īpašumu aizsardzību bruņota konflikta gadījumā detalizēti regulē 1954.gada Hāgas konvencija un tās divi protokoli. 1998.gada Starptautiskās Krimināltiesas Statūti satur, *inter alia*, to kara noziegumu sarakstu, kuri pakļauti šīs tiesas jurisdikcijai.

Tomēr pastāv divi nopietni šķēršļi minēto līgumu piemērošanai pašreizējos bruņotos konfliktos, un tas izskaidro, kāpēc starptautisko humanitāro paražu tiesību pētījums ir nepieciešams un noderīgs. Pirmais, līgumi ir piemērojami tikai starp tām valstīm, kas tos ratificējušas. Tas nozīmē, ka atšķirīgos bruņotos konfliktos ir piemērojami atšķirīgi līgumi starptautiskajās humanitārajās tiesībās - atkarībā no tā, kurus līgumus konfliktā iesaistītās valstis ir ratificējušas. Ja četras 1949.gada Ženēvas konvencijas ir universāli ratificētas, tas nebūt neattiecas uz citiem starptautisko humanitāro tiesību līgumiem, piemēram, uz Papildu protokoliem. Lai arī I Papildu protokolu ir ratificējušas vairāk nekā 160 valstis, tā efektivitāte šodien ir ierobežota, jo vairākas valstis, kas tikušas iesaistītas starptautiskos bruņotos konfliktos, nav protokola dalībvalstis. Līdzīgi ar II Papildu protokolu: gandrīz 160 valstis to ir ratificējušas, taču vairākas valstis, kurās notiek iekšēji bruņoti konflikti, nav to darījušas. Šajos iekšējos bruņotajos konfliktos četru Ženēvas konvenciju kopējais 3.pants bieži kļūst par vienīgo piemērojamo humanitāro līgumtiesību normu. Tādējādi šī pētījuma pirmais mērķis ir noskaidrot, kuras starptautisko humanitāro tiesību normas veido starptautiskās paražu tiesības un tādējādi piemērojamas visām konflikta pusēm, neraugoties uz to, vai tās ir vai nav ratificējušas līgumus, kas satur tādas pašas vai līdzīgas normas.

4 Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, 2 volumes, Volume I. Rules, Volume II. Practice (2 Parts), Cambridge University Press, 2005.

Otrais, humanitārās līgumtiesības pietiekami detalizēti neregulē lielu daļu šodienas bruņoto konfliktu, kas ir iekšējie bruņotie konflikti, jo šie konflikti ir daudz mazāk pakļauti līgumtiesību normām nekā starptautiskie konflikti. Tikai neliels daudzums līgumu ir piemērojams iekšējos bruņotos konfliktos, proti, Konvencija par noteiktiem tradicionālajiem ieročiem ar tās grozījumiem, Starptautiskās Krimināltiesas Statūti, Otavas konvencija par kājnieku mīnu aizliegumu, Ķīmisko ieroču konvencija, Hāgas konvencija kultūras īpašumu aizsardzībai un tās otrais protokols un, kā jau iepriekš minēts, II Papildu protokols un četru Ženēvas konvenciju kopējais 3.pants. Lai gan kopējam 3.pantam ir fundamentāla nozīme, tas nodrošina tikai elementāru minimālo standartu ietvaru. II Papildu protokols noderīgi papildina kopējo 3.pantu, bet tomēr ir mazāk detalizēts nekā normas, kas regulē starptautiskos bruņotos konfliktus Ženēvas konvencijās un I Papildu protokolā.

II Papildu protokols satur tikai 15 materiālo tiesību pantus, kamēr I Papildu protokols - vairāk nekā 80. Lai arī skaitļi vien nesniedz pilnīgu ieskatu, tie parāda būtisku atšķirību līgumtiesību regulējumā starp starptautiskiem un iekšējiem bruņotiem konfliktiem, it īpaši, kad runa ir par detalizētām normām un definīcijām. Otrais šī pētījuma mērķis bija noteikt, vai starptautiskās paražu tiesības regulē iekšējos bruņotos konfliktus detalizētāk nekā līgumtiesības un, ja regulē, tad cik lielā mērā.

Metodoloģija

ANO Starptautiskās tiesas Statūti definē starptautiskās paražu tiesības kā “vispārēju praksi, kas atzīta kā tiesības.”⁵ Ir plaši atzīts, ka starptautiskās paražu tiesību normas esamībai nepieciešama divu elementu konstatācija, proti, valstu prakse (*usus*) un pārliecība, ka šāda prakse ir nepieciešama, aizliedzama vai pieļaujama kā tiesības atkarībā no normas rakstura (*opinio juris sive necessitatis*). Kā ANO Starptautiskā tiesa ir konstatējusi *Continental Shelf* lietā: “Tas, protams, ir neapšaubāmi, ka starptautisko paražu tiesību pierādījumi primāri ir jāmeklē valstu faktiskajā praksē un *opinio juris*.”⁶ Šo divu elementu precīzā nozīme un saturs ir daudzkārt ticis apspriests akadēmiskajā literatūrā. Lai noteiktu, vai norma ir starptautiskā paražu tiesību norma, šajā pētījumā izmantota klasiskā pieeja, kā to noteikusi ANO Starptautiskā tiesa, it īpaši *North Sea Continental Shelf* lietās.⁷

5 Statute of the International Court of Justice, Article 38(1)(b).

6 International Court of Justice, *Continental Shelf case (Libyan Arab Jamahiriya v. Malta)*, Judgment, 3 June 1985, *ICJ Reports* 1985, pp. 29-30, § 27.

7 International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf cases*, Judgment, 20 February 1969, *ICJ Reports* 1969, p. 3.

Valstu prakse

Valstu prakse ir jāaplūko no divām pusēm: pirmkārt, ko prakse dod starptautisko paražu tiesību radišanai (valstu prakses atlase); un otrkārt, vai šī prakse veido starptautisko paražu tiesību normu (valstu prakses novērtējums).

Valstu prakses atlase

Gan fiziskas, gan verbālas valstu darbības veido praksi, kas sekmē starptautisko paražu tiesību rašanos. Fiziskās darbības ietver, piemēram, uzvedību kaujas laukā, noteiktu ieroču izmantošanu un izturēšanos pret dažādu kategoriju personām. Verbālās darbības ietver militārās rokasgrāmatas, nacionālos tiesību aktus, nacionālo judikatūru, instrukcijas bruņotajiem un drošības spēkiem, militāros paziņojumus kara laikā, diplomātiskos protestus, valsts tieslietu padomnieku viedokļus, valdību komentārus līgumprojektiem, izpildvaras lēmumus un noteikumus, prasības uzturēšanu starptautiskajos tribunālos, paziņojumus starptautiskajā arēnā un valdības pozīcijas par rezolūcijām, kas pieņemtas starptautisko organizāciju ietvaros. Šis saraksts parāda, ka valsts izpildvaras, likumdevēja varas un tiesu varas orgānu prakse var sekmēt starptautisko paražu tiesību veidošanos.

Starptautisko organizāciju vai konferenču sarunas un rezolūciju pieņemšana kopā ar balsojuma skaidrojumu ir iesaistīto valstu darbības. Ir atzīts, ka rezolūcijas (ar dažiem izņēmumiem) pašas par sevi parasti nav saistošas, un tādējādi vērtība, kas piešķirama jebkurai noteiktai rezolūcijai, izvērtējot starptautiskās paražu tiesību normas veidošanos, ir atkarīga no tās satura, tās akceptēšanas mēroga un saistītās valstu prakses konsekvences.⁸ Jo lielāks atbalsts rezolūcijai, jo lielāka nozīme tai piešķirama.

Lai arī starptautisko tiesu nolēmumi ir starptautisko tiesību palīgavoti,⁹ tie neveido valstu praksi. Tas ir tā iemesla dēļ, ka atšķirībā no nacionālajām tiesām starptautiskās tiesas nav valstu orgāni. Starptautisko tiesu nolēmumi tomēr ir nozīmīgi, jo starptautiskas tiesas konstatācija, ka pastāv starptautisko paražu tiesību norma, veido pārliecinošu pierādījumu šajā sakarībā. Turklāt, ņemot vērā nolēmumu precedentu vērtību, starptautiskās tiesas var arī sekmēt starptautiskās paražu tiesību normas rašanos, tā ietekmējot turpmāko valstu un starptautisko organizāciju praksi.

Bruņotu opozīcijas grupu prakse, piemēram, uzvedības kodeksi, uzņemtās saistības ievērot noteiktas starptautisko humanitāro tiesību normas un citi paziņojumi kā tādi neveido valstu praksi. Lai arī šāda prakse var saturēt noteiktus pierādījumus noteiktu normu akceptēšanai iekšējos bruņotos konfliktos, to tiesiskā

8 Šo priekšnoteikumu nozīmību ir akcentējusi ANO Starptautiskā tiesa, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 8 July 1996, *ICJ Reports 1996*, pp. 254-255, §§ 70-73.

9 ANO Starptautiskās tiesas Statūtu 38. panta pirmās daļas d) apakšpunkts.

nozīme ir neskaidra un tāpēc uz to nevar balstīties, lai pierādītu starptautisko paražu tiesību esamību. Šādas prakses piemēri ir norādīti pētījuma II sējumā sarakstā ar nosaukumu “cita prakse”.

Valstu prakses novērtējums

Valstu prakse ir jāapsver, lai novērtētu, vai tā ir pietiekami “bieza”, lai veidotu starptautisku paražu tiesību normu.¹⁰ Lai veidotu starptautisku paražu tiesību normu, valstu praksei ir jābūt patiesi vienveidīgai, plašai un pārstāvnieciskai.¹¹ Apskatīsim tuvāk, ko tas nozīmē.

Pirmais, lai valstu prakse radītu starptautisku paražu tiesību normu, tai ir jābūt *patiesi vienveidīgai*. Ar dažādām valstīm nevar tikt nodibināta saistība par saturiski atšķirīgu uzvedību. ANO Starptautiskās tiesas judikatūra parāda, ka pretēja prakse, kas no pirmā acu uzmetiena, šķiet, mazina attiecīgās prakses vienveidīgumu, nekavē starptautiskas paražu tiesību normas veidošanos, ciktāl šo pretējo praksi nenosoda citas valstis vai nenoliedz pati valdība. Ar šādu nosodījumu vai noliegumu attiecīgā norma faktiski tiek apstiprināta.¹²

Tas ir īpaši svarīgi vairākām starptautisko humanitāro tiesību normām, par kurām ir bezgalīgi daudz valstu prakses pierādījumu šo normu atbalstam līdzās daudzkārtējiem pierādījumiem par šo normu pārkāpumiem. Gadījumos, kad pārkāpumus pavada attiecīgās puses aizbildinājumi vai attaisnojumi un/vai citu valstu nosodījums, tie nav tādas dabas, lai apstrīdētu attiecīgās normas esamību. Valstīm, kas vēlas mainīt esošu starptautisku paražu tiesību normu, tas ir jādara savas valsts praksē un jāpretendē, ka tas notiek saskaņā ar tiesībām.

Otrais, lai rastos vispārēja starptautisko paražu tiesību norma, attiecīgai valstu praksei ir jābūt gan *plašai*, gan *pārstāvnieciskai*. Taču tai nav jābūt universālai; pietiek ar to, ka prakse ir “vispārēja”.¹³ Nav nepieciešams noteikts valstu skaits vai procents. Viens no iemesliem, kāpēc ir neiespējami noteikt precīzu skaitli nepieciešamās dalības apmēram, ir tas, ka šis kritērijs zināmā mērā ir *kvalitatīvs*, nevis kvantitatīvs. Tas ir, jautājums nav tikai par to, cik valstu piedalās praksē, bet arī – kuras valstis.¹⁴ ANO Starptautiskās tiesas vārdiem *North Sea Continental Shelf lietās* runājot, praksei “jāaptver to valstu prakse, kuru intereses tiek īpaši ietekmētas.”¹⁵

10 Izteiciens “bieza” šajā kontekstā nāk no Sera Hamprija Valdoka (Sir Humphrey Waldock), “General Course on Public International Law”, *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Vol. 106, 1962, p. 44.

11 International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf cases*, *op. cit.* (note 7), p. 43, § 74.

12 Skat.: International Court of Justice, *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*, Merits, Judgment, 27 June 1986, *ICJ Reports* 1986, p. 98, § 186.

13 International Law Association, Final Report of the Committee on the Formation of Customary (General) International Law, Statement of Principles Applicable to the Formation of General Customary International Law, Report of the Sixty-Ninth Conference, London, 2000, Principle 14, p. 734 (hereinafter – “ILA Report”).

14 *Ibid.*, commentary (d) and (e) to Principle 14, pp. 736-737.

15 International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf cases*, *op. cit.* (note 7), p. 43, § 74.

Šim apsvērumam ir divas saistības: (1) ja visas “īpaši ietekmētās valstis” ir pārstāvētas, nav nepieciešams, ka valstu vairākums aktīvi piedalās, bet tām ir vismaz jāpiekrīt “īpaši ietekmēto valstu” praksei; un (2) ja “īpaši ietekmētās valstis” nepiekrīt praksei, prakse nevar noslēgties ar starptautisko paražu tiesību normu, lai arī vienbalsība nav nepieciešama, kā tas ir izskaidrots.¹⁶ Kuras valstis ir “īpaši ietekmētās” saskaņā ar starptautiskajām humanitārajām tiesībām, var mainīties atkarībā no apstākļiem. Piemēram, ja runā par apžilbinošu lāzera ieroču izmantošanas tiesiskumu, “īpaši ietekmētās valstis” ir tās, kas identificētas kā piedalījušās šādu ieroču ražošanā, lai arī citas valstis potenciāli var ciest no to izmantošanas. Līdzīgi, valstis, kuru iedzīvotājiem ir nepieciešama humanitārā palīdzība, ir “īpaši ietekmētās”, tāpat kā tās valstis, kuras bieži nodrošina šādu palīdzību. Attiecībā uz jebkuru starptautisko paražu tiesību normu valstis, kas piedalās bruņotos konfliktos, ir “īpaši ietekmētās”, kad to prakse konkrētās normas sakarā bijusi būtiska šajā bruņotajā konfliktā. Lai arī var būt īpaši ietekmētās valstis noteiktās starptautisko humanitāro tiesību jomās, ir taisnība, ka visām valstīm ir tiesiska interese prasīt ievērot starptautiskās humanitārās tiesības no citu valstu puses, lai arī tās nav konflikta puses.¹⁷ Papildus tam visas valstis var ciest no citu valstu izmantotajiem līdzekļiem un metodēm karadarbībā. Tādēļ ir jāņem vērā visu valstu prakse, vai tās būtu vai nebūtu “īpaši ietekmētās” valstis šā jēdziena precīzajā nozīmē.

Pētījums neapskata, vai tiesiski ir iespējams būt par “pastāvīgu iebildumu cēlāju” saistībā ar starptautisko humanitāro tiesību paražu tiesību normām. Kamēr daudzi komentētāji uzskata, ka nav iespējams būt pastāvīgam iebildumu cēlājam *jus cogens* normu gadījumā, citi šaubās par ilgstošu pastāvīgā iebildumu cēlāja jēdziena pamatotību kopumā.¹⁸ Ja kāds pieņem, ka tiesiski ir iespējams būt par pastāvīgu iebildumu cēlāju, attiecīgajai valstij ir jāiebilst pret jaunas normas rašanos jau tās veidošanās laikā un jāturpina pastāvīgi iebilst pēc tam; nav iespējams būt par “pēcāku iebildumu cēlāju.”¹⁹

Parasti kāds laiks paies, līdz radīsies starptautiska paražu tiesību norma, tomēr noteikts laika ietvars nepastāv. Drīzāk tā ir pietiekami blīvas prakses akumulēšana vienveidības, plašuma un pārstāvnieciskuma – kas ir izšķirošais faktors – izteiksmē.²⁰

Opinio juris

Opinio juris prasība, konstatējot starptautiskās paražu tiesību normas esamību, attiecas uz tiesisko pārliecību, ka konkrētā prakse tiek īstenota “saskaņā ar tiesībām”. Forma, kādā prakse un tiesiskā pārliecība ir izteikta, var atšķirties atkarībā no tā,

16 ILA Report, *op. cit.* (note 13), commentary (e) to Principle 14, p. 737.

17 Skat.: *Customary International Humanitarian Law*, *op. cit.* (note 4), Vol. I, commentary to Rule 144.

18 Padziļinātai šā jautājuma diskusijai skat.: Maurice H. Mendelson, “The Formation of Customary International Law”, *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Vol. 272, 1998, pp. 227-244.

19 ILA Report, *op. cit.* (note 13), commentary (b) to Principle 15, p. 738.

20 *Ibid.*, commentary (b) to Principle 12, p. 731.

vai konkrētā norma satur aizliegumu, pienākumu vai tikai tiesību rīkoties noteiktā veidā.

Veicot pētījumu, izrādījās ļoti grūti un lielā mērā teorētiski stingri nodalīt prakses un tiesiskās pārlicības elementus. Bieži viena un tā pati darbība atspoguļo abus – praksi un tiesisko pārlicību. Kā Starptautisko tiesību asociācija ir norādījusi, ANO Starptautiskā tiesa “faktiski nav tik daudzas reizes teikusi, ka tikai tāpēc, ka pastāv (šķietami) atšķirīgi elementi paražu tiesībās, viena un tā pati uzvedība nevarētu liecināt par abiem. Faktiski bieži ir grūti vai pat neiespējami atšķirt šos divus elementus.”²¹ It īpaši tas ir tāpēc, ka verbālās darbības – piemēram, militārās rokasgrāmatas - skaitās valstu prakse un bieži vienlaikus atspoguļo iesaistītās valsts tiesisko pārlicību.

Ja prakse ir pietiekami blīva, tā vispārēji satur *opinio juris*, un tādēļ parasti nav nepieciešams atsevišķi pierādīt *opinio juris* esamību. Situācijās, kad prakse ir neskaidra, *opinio juris* tomēr spēlē nozīmīgu lomu, nosakot, vai šī prakse ir vai nav uzskatāma par paražas veidotāju. Šis ir biežs gadījums bezdarbības situācijā, kad valstis nerīkojas vai nereaģē, bet nav skaidrs, kāpēc. Šādās lietās abas, ANO Starptautiskā tiesa un tās priekšgājēja, Pastāvīgā Starptautiskā tiesa, ir centušās konstatēt atsevišķa *opinio juris* esamību, lai noteiktu, vai neskaidras prakses gadījumi ir pieskaitāmi starptautisko paražu tiesību veidošanās procesam.²²

Starptautisko humanitāro tiesību jomā, kur daudzas normas prasa atturēšanos no noteiktas darbības, bezdarbība rada īpašu problēmu *opinio juris* novērtēšanā, jo ir jāpierāda, ka atturēšanās nav vis sakritība, bet ir balstīta uz tiesisko paļāvību. Kad šādas atturēšanās prasība ir norādīta starptautiskos instrumentos un valstu paziņojumos, tiesiskās prasības atturēties no attiecīgām darbībām esamība parasti var tikt pierādīta. Papildus šādas atturēšanās var gadīties pēc tam, kad attiecīgā uzvedība ir radījusi noteiktu strīdu, kas arī palīdz parādīt, ka atturēšanās nav bijusi sakritība, lai arī vienmēr nav viegli pierādīt, ka atturēšanās ir radusies no tiesiskā pienākuma apziņas.

Līgumtiesību ietekme

Arī līgumi ir svarīgi, lai konstatētu starptautisko paražu tiesību pastāvēšanu, jo tie palīdz izgaismot, kā valstis skatās uz noteiktām starptautisko tiesību normām. Tādējādi līguma ratifikācija, interpretācija un ieviešana, ietverot atrunas un

21 *Ibid.*, p. 718, § 10 (c). Šā jautājuma padziļinātai analīzei skat.: Peter Haggemacher, “La doctrine des deux elements du droit coutumier dans la pratique de la Cour internationale”, *Revue générale de droit international public*, Vol. 90, 1986, p. 5.

22 Skat.: e.g., Permanent Court of International Justice, *Lotus case (France v. Turkey)*, Judgment, 7 September 1927, *PCIJ Ser. A, No. 10*, p. 28 (Tiesa atzina, ka valstis nav atturējušās izmeklēt prettiesiskas darbības uz kuģiem, jo tās bija uzskatījušas to par aizliegtu); International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf cases*, *op. cit.* (note 7), pp. 43-44, §§ 76-77 (Tiesa atzina, ka valstis, kuras bija delimitējušas savu kontinentālo šelfu, balstīdamās uz ekvidistances principu, nebija to darijušas tāpēc, ka bija uzskatījušas to par pienākumu); ILA Report, *op. cit.* (note 13), Principle 17 (iv) and commentary.

interpretatīvos paziņojumus, kas izteikti pie ratifikācijas, ir ietverti pētījumā. *North Sea Continental Shelf lietās* ANO Starptautiskā tiesa skaidri norādīja, ka līguma ratifikācijas pakāpe ir svarīga starptautisko paražu tiesību novērtējumā. Šajā lietā tiesa noteica, ka “līdz šim savāktais ratifikāciju un pievienošanas daudzums [39], lai arī ir ievērojams, tomēr diez vai pietiekams”, it īpaši kontekstā, kur prakse ārpus līguma ir bijusi pretrunīga.²³ Pretēji tam *Nicaragua lietā* tiesa piešķīra lielu nozīmi, analizējama neiejaukšanās normas paražu tiesību statusu, balstoties uz faktu, ka ANO Statūti bija gandrīz universāli ratificēti.²⁴ Var gadīties, ka līguma norma atspoguļo paražu tiesības pat tad, ja līgums vēl nav spēkā, ja vien ir pietiekams daudzums līdzīgas prakses, kura ietver īpaši ietekmētās valstis, tādējādi paliek maza varbūtība nozīmīgai opozīcijai attiecīgajai normai.²⁵

Praksē līguma normu izstrāde palīdz koncentrēt pasaules tiesisko viedokli, un tai ir nenoliedzama ietekme uz valstu turpmāko uzvedību un tiesisko pārliecību. ANO Starptautiskā tiesa to ir atzinusi savā spriedumā *Continental Shelf lietā*, kur tā konstatēja, ka “daudzpusējām konvencijām var būt nozīmīga loma, fiksējot un definējot normas, kas radušās no paražām vai tās attīstot.”²⁶ Tādējādi tiesa apstiprināja, ka līgumi var kodificēt iepriekš jau pastāvošās starptautiskās paražu tiesību normas, bet arī var likt pamatu jaunai paražu, kas balstītas šo līgumu normās, attīstībai. Tiesa pat gāja tik tālu, ka konstatēja, ka “var notikt tā, ka ... ļoti plaša un pārstāvētiska dalība konvencijā varētu pati par sevi būt pietiekama, nodrošinot to, ka tiek pārstāvētas valstis, kuru intereses ir īpaši ietekmētas.”²⁷

Pētījums ņēma vērā piesardzīgo pieeju, ka plaša ratifikācija ir tikai norāde un ir vērtējama saistībā ar citiem prakses elementiem, it īpaši ar to valstu praksi, kuras nav dalībvalstis attiecīgajam līgumam. Konsekventa to valstu prakse, kuras nav dalībvalstis, tika uzskatīta par nozīmīgu pozitīvu pierādījumu. Pretēja to valstu prakse, kuras nav dalībvalstis, savukārt tika uzskatīta par nozīmīgu negatīvu pierādījumu. Līguma dalībvalstu prakse vis-à-vis valstīm, kas nav dalībvalstis, arī ir īpaši svarīga.

Tādējādi pētījums neaprobežojās ar to valstu praksi, kuras nav attiecīgo starptautisko humanitāro tiesību līgumu dalībvalstis. Ierobežot pētījumu, apskatot tikai to 30 savdabīgo valstu praksi, kuras nav ratificējušas Papildu protokolus, nesaskanētu, piemēram, ar prasību, ka starptautiskās paražu tiesības ir balstītas

23 International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf cases*, op. cit. (note 7), p. 42, § 73.

24 International Court of Justice, *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, op. cit. (note 12), pp. 99-100, § 188. Vēl viens nozīmīgs faktors tiesas nolēmumā bija, ka attiecīgās ANO Ģenerālās Asamblejas rezolūcijas ir bijušas plaši atzītas, it īpaši rezolūcija 2625 (XXV) par draudzīgām attiecībām starp valstīm, kas tikusi pieņemta bez balsošanas.

25 International Court of Justice, *Continental Shelf case*, op. cit. (note 6), p. 33, § 34. (Tiesa uzskatīja, ka ekskluzīvās ekonomiskās zonas jēdziens ir kļuvis par daļu no starptautiskajām paražu tiesībām, lai arī ANO Jūras tiesību konvencija nebija vēl stājušies spēkā, jo prasību daudzums pēc ekskluzīvās ekonomiskās zonas ir palielinājies līdz 56, kas ietvēra arī vairākas īpaši ietekmētās valstis.)

26 International Court of Justice, *Continental Shelf case*, op. cit. (note 6), pp. 29-30, § 27.

27 International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf cases*, op. cit. (note 7), p. 42, § 73; skat. arī: ILA Report, op. cit. (note 13), Principles 20-21, 24, 26 and 27, pp. 754-765.

visaptverošā un pārstāvnieciskā praksē. Tāpēc paražu tiesību esamības vērtējums ņēma vērā, ka laikā, kad pētījums tika publicēts, I Papildu protokolu bija ratificējušas 162 valstis, bet II Papildu protokolu - 157 valstis.

Ir jāuzsver, ka pētījums netiecās noteikt katras starptautisko humanitāro tiesību līgumtiesību normas paražu tiesību raksturu, un tāpēc ne vienmēr sekoja esošo līgumu struktūrai. Tā vietā tas centās analizēt jautājumus, lai noteiktu, kuras starptautisko paražu tiesību normas attiecībā uz tiem var induktīvi tikt konstatētas uz valstu prakses pamata. Tā kā izvēlētā pieeja neanalizē katru līguma normu ar mērķi noteikt, vai tā ir vai nav paražu tiesību norma, nevar secināt, ka jebkura attiecīgā līguma norma nav paražu tiesību norma, jo to neaptver šis pētījums.

Pētījuma struktūra

Lai atrastu labāko veidu, kā izpildīt mandātu, kas uzticēts Starptautiskajai Sarkanā Krusta komitejai, autori konsultējās ar starptautisko humanitāro tiesību akadēmisko ekspertu grupu, kas veidoja pētījuma Vadības komiteju.²⁸ Vadības komiteja pieņēma rīcības plānu 1996.gada jūnijā, un pētniecība sākās tā paša gada oktobrī. Pētījums norisinājās, izmantojot gan nacionālo, gan starptautisko tiesību avotus, kas atspoguļo valstu praksi, un tas koncentrējās uz sešām daļām, kas tika identificētas rīcības plānā:

- atšķirtības princips;
- īpaši aizsargātās personas un objekti;
- īpašās karadarbības metodes;
- ieroči;
- apiešanās ar civiliedzīvotājiem un personām *hors de combat*;
- īstenošana.

Nacionālo avotu pētniecība

Tā kā nacionālie avoti ir vieglāk pieejami attiecīgajā valstī, tika nolemts sadarboties ar nacionālajiem pētniekiem. Šim nolūkam gandrīz 50 valstīs (9 – Āfrikā, 11 – Amerikas kontinentā, 15 – Āzijā, 1 – Austrālijā un 11 – Eiropā) tika identificēts pētnieks vai pētnieku grupa, un viņi tika lūgti sagatavot ziņojumu par attiecīgās valsts praksi.²⁹ Valstis tika izvēlētas, par pamatu ņemot ģeogrāfisko

28 Vadības komiteja sastāvēja no profesoriem Džordža Abi Saba (*Georges Abi-Saab*), Salaha El din Amēra (*Salah El-Din Amer*), Ova Bringa (*Ove Bring*), Ērika Deivida (*Eric David*), Džona Djugarda (*John Dugard*), Florentino Feliciano (*Florentino Feliciano*), Horsta Fišera (*Horst Fischer*), Fransuāza Hamsona (*Françoise Hampson*), Teodora Merona (*Theodor Meron*), Djamčida Momtaza (*Djamchid Momtaz*), Milana Šahoviča (*Milan Šahović*) un Raula Emīlio Vinuesa (*Raúl Emilio Vinuesa*).

29 Āfrika: Alžīrija, Angola, Botsvana, Ēģipte, Etiopija, Nigērija, Ruanda, Dienvidāfrika un Zimbabve; Amerikas: Argentīna, Brazīlija, Kanāda, Čīle, Kolumbija, Kuba, Elsalvadora, Nikaragva, Peru, Amerikas Savienotās Valstis un Urugvaja; Āzija: Ķīna, Indija, Indonēzija, Irāna, Irāka, Izraēla, Japāna, Jordānija,

pārstāvību, kā arī neseno pieredzi dažāda veida bruņotajos konfliktos, kuros tikušas izmantotas daudzveidīgas karadarbības metodes.

Tika pētītas un apkopotas militārās rokasgrāmatas un nacionālie tiesību akti, kurus neaptvēra ziņojumi par valstu praksi. Šo darbu atviegloja Starptautiskās Sarkanā Krusta komitejas delegāciju tīkls visā pasaulē, kā arī Starptautiskās Sarkanā Krusta komitejas Konsultāciju dienesta par starptautiskajām humanitārajām tiesībām plašā nacionālo tiesību aktu kolekcija.

Starptautisko avotu pētniecība

Valstu praksi no starptautiskajiem avotiem rūpīgi atlasīja sešas komandas, katra koncentrējās uz vienu pētījuma daļu.³⁰ Šīs komandas pētīja, kāda prakse ir Apvienoto Nāciju Organizācijas un citu organizāciju ietvaros, ieskaitot Āfrikas Savienību (bijušo Āfrikas vienotības organizāciju), Eiropas Padomi, Līča sadarbības padomi, Eiropas Savienību, Arābu valstu ligu, Amerikas valstu organizāciju, Islāma konferences organizāciju un Eiropas Drošības un sadarbības organizāciju. Tika apkopota arī starptautiskā judikatūra, ciktāl tā norāda uz pierādījumiem starptautisko paražu tiesību normu esamībai.

Starptautiskās Sarkanā Krusta komitejas arhīvu pētniecība

Lai papildinātu nacionālo un starptautisko avotu pētniecību, Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja pārlūkoja savus arhīvus, kas attiecās uz gandrīz 40 nesenantiem bruņotajiem konfliktiem (21 – Āfrikā, 2 – Amerikas kontinentā, 8 – Āzijā un 8 – Eiropā).³¹ Tieši šie konflikti tika izraudzīti tādēļ, lai valstis un konflikti, kuriem valstu prakses ziņojumi nepieskaras, arī tiktu aptverti.

Korejas Republika, Kuveita, Libāna, Malaizija, Pakistāna, Filipīnas un Sīrija; Austrālāzija: Austrālija; Eiropa: Beļģija, Bosnija un Hercegovina, Horvātija, Francija, Vācija, Itālija, Nīderlande, Krievijas Federācija, Spānija, Apvienotā Karaliste un Dienvidslāvija.

30 Atšķirtības princips: profesors Džordžs Abi Sabs (*Georges Abi-Saab*) (ziņotājs) un Žans Fransuā Keginē (*Jean-François Quéguiner*) (pētnieks); īpaši aizsargātās personas un objekti: profesors Horsts Fišers (*Horst Fischer*) (ziņotājs) un Gregors Šotens (*Gregor Schotten*) un Haike Špikere (*Heike Spieker*) (pētnieki); īpašās karadarbības metodes: profesors Teodors Merons (*Theodor Meron*) (ziņotājs) un Ričards Desgaņē (*Richard Desgagné*) (pētnieks); ieroči: profesors Ova Brings (*Ove Bring*) (ziņotājs) un Gustavs Linds (*Gustaf Lind*) (pētnieks); apiešanās ar civiliedzīvotājiem un personām *hors de combat*: Fransuāza Hamsona (*Françoise Hampson*) (ziņotāja) un Kamilla Gifarda (*Camille Giffard*) (pētniece); istenošana: Ēriks Deivids (*Eric David*) (ziņotājs) un Ričards Desgaņē (*Richard Desgagné*) (pētnieks).

31 Āfrika: Angola, Burundi, Čada, Čada-Lībija, Demokrātiskā Kongo Republika, Džibuti, Eritreja-Jemena, Etiopija (1973-1994); Libērija, Mozambika, Namībija, Nigērija-Kamerūna, Ruanda, Senegāla, Senegāla-Mauritānija, Sjerra-Leone, Somālija, Somālija-Etiopija, Sudāna, Uganda un Rietum-Sahāra; Amerikas: Gvatemala un Meksika; Āzija: Afganistāna, Kambodža, Indija (Jammu un Kašmira); Papua Jaungvineja, Šrilanka, Tadžikistāna, Jemena un Jemena-Eritreja (arī zem Āfrikas); Eiropa: Armēnija-Azerbaidžāna (Kalnu Karabaha), Kipra, bijusī Dienvidslāvija (konflikts Dienvidslāvijā (1991-1992), konflikts Bosnijā un Hercegovinā (1992-1996), konflikts Horvātijā (Krajinās) (1992-1995), Gruzija (Abhāzija), Krievijas Federācija (Čečenija) un Turcija.

Šādas triju novirzienu pieejas rezultāts – nacionālo, starptautisko un Starptautiskās Sarkanā Krusta komitejas avotu pētniecība – ir, ka tikusi minēta prakse no visām pasaules daļām. Tomēr, kā jau lietu dabā pastāv, šis pētījums nevar pretendēt uz pilnību. Pētījums īpaši koncentrējās uz pēdējo 30 gadu praksi, lai nodrošinātu, ka iegūts mūsdienu starptautisko paražu tiesību apgalvojums, tomēr, kur tas bijis nozīmīgi, minēta arī senāka prakse.

Ekspertu konsultācijas

Pirmajā konsultāciju kārtā Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja uzaicināja starptautiskās pētniecības komandas izstrādāt administratīvu kopsavilkumu, kas sniegtu prelimināru starptautisko humanitāro paražu tiesību novērtējumu, pamatojoties uz apkopoto praksi. Šie administratīvie kopsavilkumi tika apspriesti Vadības komitejā trīs tikšanās reizēs Ženēvā 1998. gadā. Administratīvie kopsavilkumi tika atbilstoši koriģēti un otrā konsultāciju kārtā iesniegti akadēmisko un valdības ekspertu grupai no visiem pasaules reģioniem. Šos ekspertus viņu privātajā kapacitātē Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja uzaicināja apmeklēt arī divas sanāksmes Vadības komitejas sanāksmes Ženēvā 1999. gadā, kuras laikā viņi palīdzēja novērtēt apkopoto praksi un norādīja uz īpašu praksi, kas iztrūkusi.³²

Ziņojuma rakstīšana

Vadības komitejas vērtējums, ko pārskatīja akademiķu un valdības ekspertu grupa, kalpoja par pamatu gala ziņojuma rakstīšanai. Pētījuma autori vēlreiz pārlikvoja praksi, vēlreiz izvērtēja paražas esamību, pārskatījuma normu formulējumu un kārtību un rakstīja komentārus. Šie tekstu projekti tika iesniegti Vadības komitejai, akademiķu un valdības ekspertu grupai un Starptautiskā Sarkanā Krusta komitejas Juridiskajai nodaļai komentāriem. Teksts tika tālāk papildināts ar jaunāko informāciju un pabeigts, ņemot vērā saņemtos komentārus.

32 Šādi akadēmiskie un valdības eksperti savā privātajā kapacitātē piedalījās šajās konsultācijās: Abdalabs Ad-duri (*Abdallah Ad-Douri*) (Irāka), Pols Bermans (*Paul Berman*) (Apvienotā Karaliste), Sadi Kosi (*Sadi Çaycý*) (Turcija), Maikls Kowlings (*Michael Cowling*) (Dienvidāfrika), Edvards Kamings (*Edward Cummings*) (Amerikas Savienotās Valstis), Antonio de Ikaza (*Antonio de Icaza*) (Meksika), Jorams Dinšteins (*Yoram Dinstein*) (Izraēla), Žans Mišels Fovrs (*Jean-Michel Favre*) (Francija), Viljams Fenriks (*William Fenrick*) (Kanāda), Dīters Fleks (*Dieter Fleck*) (Vācija), Huans Karlos Gomezs Ramirezs (*Juan Carlos Gómez Ramírez*) (Kolumbija), Jamšeds A. Hamids (*Jamshed A. Hamid*) (Pakistāna), Arturo Ernandez-Basave (*Arturo Hernández-Basave*) (Meksika), Ibrahims Idriss (*Ibrahim Idriss*) (Etiopija), Hazans Kašems Joni (*Hassan Kassem Jouni*) (Libāna), Kenets Kīts (*Kenneth Keith*) (Jaunzēlande), Gitu Muigai (*Githu Muigai*) (Kenija), Rains Millersons (*Rein Müllerson*) (Igaunija), Bara Nianga (*Bara Niang*) (Senegāla), Mohameds Olvans (*Mohamed Olwan*) (Jordānija), Rauls C. Pangalangans (*Raul C. Pangalangan*) (Filipīnas), Stelios Perakis (*Stelios Perrakis*) (Grieķija), Paulo Serdžio Pineiro (*Paul Sergio Pinheiro*) (Brazīlija), Arpads Prandlers (*Árpád Prandler*) (Ungārija), Pemmaraju Srenivasa Rao (*Pemmaraju Sreenivasa Rao*) (Indija), Kamilo Reies Rodrigezs (*Camilo Reyes Rodríguez*) (Kolumbija), Itse E. Sagaja (*Itse E. Sagay*) (Nigērija), Herolds Sandovals (*Harold Sandoval*) (Kolumbija), Sombons Sangianbutis (*Somboon Sangianbut*) (Taizeme), Marats A. Saršembajevs (*Marat A. Sarsembayev*) (Kazahstāna), Muhamads Aziz Šukri (*Muhammad Aziz Shukri*) (Sirija), Parlaungans Sihombings (*Parlaungan Sihombing*) (Indonēzija), Džefrijs Džeimss Skillens (*Geoffrey James Skillen*) (Austrālija), Gušuns Sans (*Guoshun Sun*) (Ķīna), Bahtiārs Tuzmuhamedovs (*Bakhtyar Tuzmukhamedov*) (Krievija) un Karols Folke (*Karol Wolfke*) (Polija).

Konstatējumu kopsavilkums

Lielākā daļa Ženēvas konvenciju normu, ieskaitot kopējo 3. pantu, uzskatāmas par daļu no starptautiskajām paražu tiesībām.³³ Turklāt, ja tagad Ženēvas konvencijām ir 192 dalībvalstis, tās ir saistošas gandrīz visām valstīm kā līgumtiesību jautājums. Tāpēc konvenciju normu paražu tiesību raksturs kā tāds nebija pētījuma priekšmets. Tā vietā pētījums koncentrējās uz jautājumiem, kurus regulē tie līgumi, kas nav tikuši universāli ratificēti, it īpaši Papildu protokoli, Hāgas konvencija par kultūras pieminekļu aizsardzību un noteikts skaits specifisku konvenciju, kas regulē ieroču izmantošanu.

Tālākminētais starptautisko paražu tiesību normu apraksts netiecas izskaidrot, kāpēc šīs normas tiek uzskatītas par paražu tiesību normām, ne arī uzrāda praksi, uz kuras pamata šāds secinājums ir izdarīts. Skaidrojums, kāpēc norma ir uzskatāma par paražu tiesību normu, ir pētījuma I sējumā, savukārt atbilstošā prakse ir rodama II sējumā.

Starptautiskie bruņotie konflikti

I Papildu protokols ne vien kodificēja iepriekš pastāvošās starptautiskās paražu tiesības, bet arī lika pamatu jaunu paražu tiesību normu veidošanai. Prakse, kas savākta pētījuma laikā, liecina par I Papildu protokola dziļu ietekmi uz valstu praksi, pie tam ne tikai starptautiskajos, bet arī iekšējos bruņotajos konfliktos (skat. tālāk). It īpaši pētījums atklāja, ka I Papildu protokola pamatprincipi ir tikuši plaši akceptēti – plašāk, nekā I Papildu protokola ratifikācijas protokols vedina domāt.

Lai arī pētījums netiecas noteikt speciālo līgumu normu paražu tiesību dabu, beigās tapa skaidrs, ka pastāv daudzas paražu tiesību normas, kas ir identiskas vai vienādas ar tām, kuras rodamas līgumtiesībās. Normu piemēri, kas tika konstatēti kā paražu tiesību normas un kurām ir atbilstošas normas I Papildu protokolā, ir šādi: atšķirtības princips starp civiliedzīvotājiem un kombatantiem un starp civilajiem mērķiem un militārajiem mērķiem;³⁴ neorganizētu uzbrukumu aizliegums;³⁵ proporcionalitātes princips uzbrukumā;³⁶ pienākums veikt iespējamu piesardzību uzbrukumā un pret uzbrukuma sekām;³⁷ pienākums respektēt un aizsargāt medicīnas un reliģisko personālu, medicīnas vienības un transportu,³⁸ humanitārā palīdzība personālam un objektiem,³⁹ un civilajiem žurnālistiem;⁴⁰ pie-

33 International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, op. cit. (note 8), pp.

257-258, §§ 79 and 82 (attiecībā uz Ženēvas konvencijām) un *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, op. cit. (note 12), p. 114, § 218 (attiecībā uz kopējo 3.pantu).

34 Skat.: Customary International Humanitarian Law, op. cit. (note 4), Vol. I, 1. un 7. noteikums.

35 *Ibid.*, 11.-13. noteikums.

36 *Ibid.*, 14. noteikums.

37 *Ibid.*, 15.-24. noteikums.

38 *Ibid.*, 25., 27.-30. noteikums.

39 *Ibid.*, 31.-32. noteikums.

40 *Ibid.*, 34. noteikums.

nākums aizsargāt medicīnas pakalpojumus;⁴¹ uzbrukumu aizliegums neaizsargātiem rajoniem un demilitarizētām zonām;⁴² pienākums izturēties ar iecietību un aizsargāt ienaidnieka *hors de combat*;⁴³ mērdēšanas badā aizliegums;⁴⁴ uzbrukumu aizliegums objektiem, kas nepieciešami civiliedzīvotāju izdzīvošanai;⁴⁵ aizliegums neatbilstoši izmantot emblēmas un nodevības aizliegums;⁴⁶ pienākums ievērot civiliedzīvotāju un personu *hors de combat* pamata garantijas;⁴⁷ pienākums uzskaitīt pazudušās personas;⁴⁸ un speciālā aizsardzība sievietēm un bērniem.⁴⁹

Iekšējie bruņotie konflikti

Pēdējo pāris desmitgažu laikā ievērojama prakses daļa ir uzstājusi uz starptautisko humanitāro tiesību aizsardzību šāda veida konfliktos. Šai prakses daļai ir bijusi nozīmīga ietekme uz paražu tiesību veidošanos, kas piemērojamas iekšējos bruņotajos konfliktos. Līdzīgi kā I Papildu protokolam, arī II Papildu protokolam ir bijušas tālejošas sekas uz šo praksi, un tādēļ daudzas no tā normām tagad tiek uzskatītas par daļu no starptautiskajām paražu tiesībām. Normu piemēri, kas tika konstatētas kā paražu tiesību normas un kurām ir atbilstošas normas II Papildu protokolā, ir šādi: uzbrukumu aizliegums civiliedzīvotājiem;⁵⁰ pienākums ievērot un aizsargāt medicīnas un reliģisko personālu, medicīnas vienības un transportu;⁵¹ pienākumu aizsargāt medicīnas pakalpojumus;⁵² mērdēšanas badā aizliegums;⁵³ uzbrukumu aizliegums objektiem, kas nepieciešami civiliedzīvotāju izdzīvošanai;⁵⁴ pienākums ievērot civiliedzīvotāju un personu *hors de combat* pamata garantijas;⁵⁵ pienākums meklēt un respektēt un aizsargāt ievainotos, slimos un kuģu avārijās cietušos;⁵⁶ pienākums meklēt un aizsargāt mirušos;⁵⁷ pienākums aizsargāt personas, kurām atņemta to brīvība;⁵⁸ aizliegums civiliedzīvotāju piespiedu pārvietošanai;⁵⁹ un speciālā aizsardzība sievietēm un bērniem.⁶⁰

41 *Ibid.*, 26. noteikums.

42 *Ibid.*, 36.-37. noteikums.

43 *Ibid.*, 46.-48. noteikums.

44 *Ibid.*, 53. noteikums.

45 *Ibid.*, 54. noteikums.

46 *Ibid.*, 57.-65. noteikums.

47 *Ibid.*, 87.-105. noteikums.

48 *Ibid.*, 117. noteikums.

49 *Ibid.*, 134.-137. noteikums.

50 *Ibid.*, 1. noteikums.

51 *Ibid.*, 25., 27.-30. noteikums.

52 *Ibid.*, 26. noteikums.

53 *Ibid.*, 53. noteikums.

54 *Ibid.*, 54. noteikums.

55 *Ibid.*, 87.-105. noteikums.

56 *Ibid.*, 109.-111. noteikums.

57 *Ibid.*, 112.-113. noteikums.

58 *Ibid.*, 118.-119., 121. un 125. noteikums.

59 *Ibid.*, 129. noteikums.

60 *Ibid.*, 134.-137. noteikums.

Tomēr visnozīmīgākais starptautisko humanitāro paražu tiesību ieguldījums iekšējo bruņoto konfliktu regulējumam ir, ka tās iet tālāk par II Papildu protokola normām. Patiešām, prakse ir radījusi ievērojamu daudzumu paražu tiesību normu, kas ir daudz detalizētākas nekā bieži vien rudimentārās II Papildu protokola normas un kas tādējādi piepilda nozīmīgus robus iekšējo konfliktu regulējumā.

Piemēram, II Papildu protokols satur tikai rudimentāru regulējumu par karadarbības vešanu. 13. pants nosaka, ka "civiliedzīvotāji kā tādi, kā arī individuālie civiliedzīvotāji nevar būt par uzbrukuma objektu ... ja vien konkrētā laikā viņi nepiedalās karadarbībā." Atšķirībā no I Papildu protokola II Papildu protokols nesatur specifiskas normas un definīcijas attiecībā uz atšķiršanas un proporcionalitātes principiem.

Robus II Papildu protokola karadarbības vešanas regulējumā tomēr lielā mērā ir aizpildījusi valstu prakse, kas ir novedusi pie paralēlu normu rašanās I Papildu protokolam, bet kas piemērojamas iekšējos bruņotos konfliktos. Tās aptver karadarbības vešanas pamatprincipus un ietver normas par speciāli aizsargājamām personām un objektiem un speciālām karadarbības metodēm.⁶¹

II Papildu protokols satur tikai ļoti vispārēju normu par humanitāro palīdzību civiliedzīvotājiem, kuriem tāda ir nepieciešama. 18.panta otrā daļa nosaka, ka "ja civiliedzīvotājs cieš pārmērīgas grūtības izdzīvošanai svarīgas apgādes trūkuma dēļ ... ir jāuzņemas civiliedzīvotājiem domāti palīdzības darbi, kas ir vienīgi humanitāra un objektīva rakstura un kuri tiek veikti bez jebkādas naidīgas izšķirības." Pretēji I Papildu protokolam II Papildu protokols nesatur speciālas normas, kas prasa ievērot un aizsargāt humanitārās palīdzības personālu un objektus un uzliek par pienākumu konflikta pusēm atļaut un atvieglot ātru un netraucētu humanitārās palīdzības piekļuvi civiliedzīvotājiem, kam tā ir nepieciešama, un nodrošināt pārvietošanās brīvību pilnvarotam humanitārās palīdzības personālam, lai gan var tikt argumentēts, ka šīs prasības ir ietvertas protokola 18.panta otrajā daļā. Šīs prasības tomēr ir izkristalizējušās starptautiskajās paražu tiesībās, kas piemērojamas gan starptautiskajos, gan iekšējos bruņotajos konfliktos plašas, reprezentatīvas un patiesi vienveidīgas prakses rezultātā šā mērķa sasniegšanai.

Šajā sakarībā ir jāpiemin, ka, lai gan I, gan II Papildu protokols prasa attiecīgo pušu piekrišanu palīdzības darbību norisei,⁶² lielākā daļa apkopotās prakses nenorāda uz šo prasību. Tomēr ir acīmredzami, ka palīdzības organizācija nevar darboties bez attiecīgās puses piekrišanas. Tomēr šāda piekrišana nedrīkst tikt atteikta uz patvaļīga pamata. Ja ir konstatēts, ka civiliedzīvotājiem draud bads un humanitārā organizācija, kas nodrošina palīdzību uz objektīva un nediskriminējoša pamata,

61 Skat.: e.g., *ibid.*, 7.-10.noteikums (civilo objektu militāro mērķu atšķiršana), 11.-13.noteikums (neorganizēti uzbrukumi), 14.noteikums (proporcionalitāte uzbrukumā), 15.-21.noteikums (piesardzība uzbrukumā), 22.-24.noteikums (piesardzība attiecībā uz uzbrukuma sekām); 31.-32.noteikums (humanitārā palīdzība personālam un objektiem); 34.noteikums (civīlie žurnālisti); 35.-37.noteikums (aizsargātās zonas); 46.-48.noteikums (patvēruma atteikums); 55.-56.noteikums (pieeja humanitārājam palīdzībai) and 57.-65.noteikums (krāpšanās).

62 Skat.: I Papildu protokola 70.panta pirmo daļu un II Papildu protokola 18.panta otro daļu.

ir spējīga palīdzēt situācijā, pusei ir pienākums dot piekrišanu.⁶³ Tā kā piekrišana nevar tikt atteikta patvaļīgu iemeslu dēļ, prakse atzīst, ka attiecīgā puse drīkst īstenot kontroli pār palīdzības darbībām un ka humanitārās palīdzības personālam ir jāievēro nacionālās tiesības attiecībā uz pieeju teritorijai un spēkā esošās drošības prasības.

Jautājumi, kuriem nepieciešams turpmāks skaidrojums

Pētījums atklāja arī noteiktu daudzumu jomu, kur prakse nav skaidra. Piemēram, kamēr jēdzieni “kombatanti” un “civiliedzīvotāji” ir skaidri definēti starptautiskos bruņotos konfliktos,⁶⁴ iekšējos bruņotos konfliktos prakse ir neskaidra, vai karadarbības vešanai bruņotu opozīcijas grupu locekļi ir uzskatāmi par bruņotajiem spēkiem vai par civiliedzīvotājiem. It īpaši nav skaidrs, vai bruņotu opozīcijas grupu locekļi ir civiliedzīvotāji, kuri zaudē savu aizsardzību no uzbrukuma tad, kad tie tieši piedalās karadarbībā, un vai šādu grupu locekļi kā tādi ir atbildīgi par uzbrukumu. Šis skaidrības trūkums atspoguļojas arī līgumtiesībās. II Papildu protokols, piemēram, nesatur civiliedzīvotāju vai civiliedzīvotāju kopuma definīciju, lai arī šie jēdzieni tiek lietoti vairākās normās.⁶⁵ Turpmākie līgumi, kas piemērojami iekšējos bruņotos konfliktos, līdzīgi lieto jēdzienus civiliedzīvotāji un civiliedzīvotāju kopums bez to definēšanas.⁶⁶

Ar neskaidrību saistītā joma, kas ietekmē regulējumu gan starptautiskos, gan iekšējos bruņotos konfliktos, ir precīzas definīcijas trūkums jēdzienam “tieša dalība karadarbībā.” Aizsardzības zaudējums pret uzbrukumu ir skaidrs un neapstrīdams, kad civiliedzīvotājs lieto ieročus vai citus līdzekļus, lai izdarītu vardarbības aktus pret ienaidnieka cilvēku vai materiālajiem spēkiem. Bet pastāv liels daudzums prakses, kas satur nedaudz vadlīniju (vai tās nesatur nemaz) par jēdziena “tieša dalība” interpretāciju, sakot, piemēram, ka vērtējums jāveic katrā gadījumā atsevišķi, vai vienkārši atkārtotot vispārējo normu, ka tieša dalība karadarbībā rada to, ka civiliedzīvotāji zaudē aizsardzību pret uzbrukumu. No tā izriet jautājums - kā personu kvalificēt šaubu gadījumā? Šo neskaidrību dēļ Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja meklē skaidrību tiešas dalības jēdzienam, organizējama ekspertu sanāksmju ciklu jau kopš 2003. gada.⁶⁷

63 Skat.: Yves Sandoz, Christophe Swinarski, Bruno Zimmermann (eds.) *Commentary on the Additional Protocols*, ICRC, Geneva, 1987, § 4885; skat. arī: § 2805.

64 Skat.: *Customary International Humanitarian Law*, op. cit. (note 4), Vol. I, 3.noteikums (kombatanti), 4.noteikums (bruņotie spēki) un 5.noteikums (civiliedzīvotāji un civiliedzīvotāju kopums).

65 II Papildu protokola 13.-15. un 17.-18.panti.

66 Skat.: e.g., II Labotā protokola Konvencijai par noteiktiem tradicionālajiem ieročiem 3.panta 7.-11.daļu; III protokola Konvencijai par noteiktiem tradicionālajiem ieročiem 2.pantu; Otavas konvencijas par kājnietu mīnu aizliegumu preambulu, Starptautiskās Krimināltiesas Statūtu 8.panta 2.daļas (e) punkta (i), (iii) un (viii) apakšpunktu.

67 Skat.: e.g., *Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law*, Report prepared by the International Committee of the Red Cross, Geneva, September 2003, available on www.icrc.org.

Neatbildēts vēl ir arī jautājums par proporcionalitātes principa precīzo apjomu un piemērošanu uzbrukumā. Pētījums gan atklāja plašu atbalstu šim principam, tomēr nepapildināja līgumtiesībās esošo skaidrojumu, kā līdzsvarot militāro ieguvumu un nejaušus civiliedzīvotāju zaudējumus.

Atsevišķi jautājumi par karadarbības vešanu

I un II Papildu protokols iedibināja jaunu normu, kas aizliedz uzbrukumus tādām būvēm un instalācijām - pat ja šie objekti ir militāri mērķi - kas satur bīstamus spēkus, ja šāds uzbrukums var izraisīt bīstamo spēku atbrīvošanos un tai sekojošus smagus zaudējumus civiliedzīvotāju vidū.⁶⁸ Kamēr nav skaidrs, vai šīs specifiskās normas jau kļuvušas par daļu no paražu tiesībām, prakse rāda, ka valstis apzinās lielo risku smagiem nejaušiem zaudējumiem, kādus var radīt uzbrukumi šādām būvēm un instalācijām, kas veido militāros mērķus. Tātad tās atzīst, ka jebkurā bruņotā konfliktā īpaša uzmanība pievēršama uzbrukumiem, lai novērstu bīstamo spēku atbrīvošanu un tam sekojošus smagus zaudējumus civiliedzīvotāju vidū, un šī prasība veido daļu no starptautiskajām paražu tiesībām, kas piemērojamas jebkura bruņota konflikta gadījumā.

Vēl viena jauna norma, kas ieviesta I Papildu protokolā, ir aizliegums izmantot kara metodes vai līdzekļus, kas domāti vai sagaidāms, ka varētu radīt plašus, ilgstošus un smagus zaudējumus dabas videi. Kopš I Papildu protokola pieņemšanas šis aizliegums ir saņēmis tik plašu valstu atbalstu, ka ir izkristalizējies paražu tiesībās, pat ja dažas valstis nemitīgi ir apgalvojušas, ka norma neattiecas uz kodolieročiem un ka tādējādi tās drīkst nebūt ar to saistītas kodolieroču sakarā.⁶⁹ Ārpus šīs specifiskās normas pētījums vēl atklāja, ka dabas vide ir uzskatāma par civilo objektu un kā tādu to aizsargā tie paši principi un normas, kas aizsargā citus civilos objektus - it īpaši, atšķirtības un proporcionalitātes princips un prasība ievērot piesardzību uzbrukumā. Tas nozīmē, ka neviena daļa no dabas vides nevar būt par uzbrukuma mērķi, ja vien tas nav militārs mērķis, un ka aizliegts ir arī uzbrukums militāram mērķim, ja sagaidāms, ka šis uzbrukums var radīt videi gadījuma zaudējumus, kas būtu pārmērīgi attiecībā pret konkrētu un tiešu gaidāmo militāro ieguvumu. Savā konsultatīvajā atzinumā *Nuclear Weapons lietā*, piemēram, ANO Starptautiskā tiesa teica, ka "valstīm ir jāņem vērā vides apsvērumi, kad tiek vērtēts, kas ir nepieciešams un proporcionāls, lai sasniegtu leģitīmus militāros mērķus."⁷⁰ Papildus konflikta pusēm ir jāievēro visi iespējamie piesardzības pasākumi karadarbības vešanā, lai izvairītos un jebkurā gadījumā samazinātu gadījuma kaitējumu videi. Zinātniskas skaidrības trūkums par noteiktu militāro operāciju ietekmi uz vidi neatbrīvo konflikta pusi no šādu piesardzības pasākumu ievērošanas.⁷¹

68 I Papildu protokola 56.panta pirmā daļa (kam tomēr seko izņēmumi otrajā daļā) un II Papildu protokola 15.pants (bez izņēmumiem).

69 Skat.: *Customary International Humanitarian Law*, op. cit. (note 4), Vol. I, 45.noteikums.

70 International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, op. cit. (note 8), § 30.

71 Skat.: *Customary International Humanitarian Law*, op. cit. (note 4), Vol. I, 44.noteikums.

Ir arī jautājumi, kas kā tādi nav paredzēti Papildu protokolos. Piemēram, Papildu protokoli nesatur specifiskas normas par personāla un objektu aizsardzību miera uzturēšanas misiju laikā. Tomēr praksē šādam personālam un objektiem ir piešķirta tāda pati aizsardzība pret uzbrukumu, kas ir attiecīgi ekvivalenta civiliedzīvotāju un civilo objektu aizsardzībai. Rezultātā valstu praksē ir attīstījusies un tikusi ietverta Starptautiskās Krimināltiesas Statūtos norma, kas aizliedz uzbrukumus personālam un objektiem, kuri iesaistīti miera uzturēšanas misijās saskaņā ar ANO Statūtiem, kamēr tiem ir tiesības uz tādu aizsardzību kā civiliedzīvotājiem un civilajiem objektiem saskaņā ar starptautiskajām humanitārajām tiesībām. Tagad tā ir daļa no starptautiskajām paražu tiesībām, kas piemērojamas jebkura veida bruņotā konfliktā.⁷²

Noteiktu daudzumu jautājumu, kas saistīti ar karadarbības vešanu, regulē Hāgas noteikumi. Šie noteikumi ilgi ir tikuši uzskatīti par paražu starptautiskajos bruņotajos konfliktos.⁷³ Dažas no noteikumu normām tomēr tagad pieņemtas kā paražas iekšējos bruņotos konfliktos. Piemēram, senas starptautisko paražu tiesību normas, kas aizliedz (1) pretējās puses īpašuma iznīcināšanu vai konfiscēšanu, izņemot, ja to prasa imperatīva militāra nepieciešamība, un (2) marodierismu, ir vienādi piemērojams iekšējos bruņotos konfliktos. Marodierisms ir ienaidnieka pavalstnieku privātpašuma vardarbīga sagrābšana privātai vai personīgai izmantošanai.⁷⁴ Abi aizliegumi neietekmē paražu praksi konfiscēt pretējās puses militāro bruņojumu kā kara ieguvumu.

Saskaņā ar starptautiskajām paražu tiesībām komandieri drīkst iesaistīties nenaidīgos kontaktos, izmantojot komunikācijas līdzekļus, bet šādiem kontaktiem ir jābūt balstītiem labā ticībā. Prakse norāda, ka komunikācija var tikt īstenota caur starpniekiem, zināmiem kā *parlementaires*, bet var notikt arī ar citu līdzekļu palīdzību, piemēram, tālruni vai radio. *Parlementaire* ir persona, kas pieder pie konflikta puses, ir pilnvarota iesaistīties komunikācijā ar otru konflikta pusi un tāpēc ir neaizskarama. Tradicionālā metode, kas joprojām ir spēkā, kā personai darīt sevi atpazīstamu kā *parlementaire*, ir - sākot nest baltu karogu. Papildus ir atzīta prakse, ka atvieglot komunikāciju puses var lūgt trešajai pusei, piemēram, aizsargājošai varai vai neatkarīgai un neitrālai humanitārai organizācijai, kas darbojas kā substitūts, it īpaši Starptautiskajai Sarkanā Krusta komitejai, bet arī kādai starptautiskai organizācijai vai miera uzturēšanas spēkiem. Apkopotā prakse rāda, ka dažādas institūcijas un organizācijas ir piedalījušās kā starpnieki sarunās gan starptautiskos, gan iekšējos bruņotos konfliktos, un tas vispārēji tiek pieņemts. Normas, kas regulē *parlementaires*, sakņojas Hāgas noteikumos un ilgi ir tikušas uzskatītas par paražu tiesību normām starptautiskā bruņotā konfliktā. Kā rāda

72 *Ibid.*, 33.noteikums.

73 Skat.: e.g., International Military Tribunal at Nuremberg, *Case of the Major War Criminals*, Judgment, 1 October 1946, *Official Documents*, Vol. I, pp. 253-254.

74 Skat.: Noziegumu elementi Starptautiskajai Krimināltiesai, marodierisms kā kara noziegums (Starptautiskās Krimināltiesas Statūtu 8.panta otrās daļa b) punkta (xvi) apakšpunkts un e) punkta (v) apakšpunkts).

pēdējo aptuveni 50 gadu prakse, tās ir kļuvušas par paražu tiesību normām arī iekšējos bruņotos konfliktos.⁷⁵

Prakse atklāj divus tiesību motīvus, kas aizsargā kultūras īpašumu. Pirmais motīvs datējams ar Hāgas noteikumiem un nosaka, ka īpaša uzmanība militārajās operācijās ir jāpievērš tam, lai izvairītos radīt postījumus ēkām, kas atvēlētas reliģijai, mākslai, zinātnei, izglītībai vai labdarības mērķiem vai ir vēstures pieminekļi, ja vien tie nav militārie mērķi. Aizliegts arī konfiscēt vai iznīcināt vai ar nodomu radīt postījumus šādām ēkām un pieminekļiem. Šīs normas ilgi tikušas uzskatītas par paražu tiesību normām starptautiskos bruņotos konfliktos, tagad tās arī akceptētas kā paražu tiesību normas iekšējos bruņotos konfliktos.

Otrs motīvs ir balstīts speciālajās normās 1954.gada Hāgas konvencijā par kultūras īpašumu aizsardzību, tās aizsargā "īpašumu, kuram ir liela nozīme katras tautas kultūras mantojumā" un ievieš īpašu atšķirības zīmi, lai identificētu šādu īpašumu. Paražu tiesības šodien prasa, ka šādiem objektiem nedrīkst uzbrukt vai tos izmantot mērķiem, kas varētu tos iznīcināt vai radīt tiem postījumus, ja vien to imperatīvi neprasa militārā nepieciešamība. Tās arī aizliedz jebkādas formas zādzības, marodierismu vai prettiesisku piesavināšanos, arī jebkādas vandālisma aktus attiecībā uz šo īpašumu. Šie aizliegumi saskan ar normām, kas noteiktas Hāgas konvencijā, un ir pierādījumi konvencijas ietekmei uz valstu praksi, kas skar nozīmīgu kultūras īpašumu aizsardzību.

Ieroči

Vispārējie principi, kas aizliedz izmantot tādus ieročus, kuri rada pārmērīgus ievainojumus vai nevajadzīgas ciešanas, un ieročus, kas pēc dabas ir neizšķirīgi, uzskatāmi par paražu tiesībām jebkurā bruņotā konfliktā. Papildus un lielākoties, pamatojoties uz šiem principiem, valstu prakse saskaņā ar starptautiskajām paražu tiesībām ir aizliegusi izmantot (vai izmantot noteiktos veidos) noteiktu skaitu specifisku ieroču: indi vai indi saturošus ieročus; bioloģiskos ieročus; ķīmiskos ieročus; pūļa savaldīšanas līdzekļus kā kara metodi; herbicīdus kā kara metodi;⁷⁶ lodes, kas izplešas un viegli detonē cilvēka ķermenī; kājnieku mīnas, kas eksplodē cilvēka ķermenī; ieročus, kuru primārās sekas ir cilvēka ķermenī ievainot ar lauskām, kuras nav konstatējamas ar rentgena staru palīdzību; lamatu mīnas, kuras jebkādā veidā ir piestiprinātas vai asociētas ar objektiem vai personām, kurām ir piešķirta speciālā aizsardzība saskaņā ar starptautiskajām humanitārajām tiesībām,

75 Skat.: *Customary International Humanitarian Law, op. cit.* (note 4), Vol. I, 67.-69.noteikums.

76 Šī norma ietver atsauci uz noteiktu skaitu citām starptautisko paražu tiesību normām, proti, bioloģisko un ķīmisko ieroču aizliegumu; uzbrukumu aizliegumu augu valstij, kas nav militārs mērķis; tādu uzbrukumu aizliegumu, kas radītu civiliedzīvotāju dzīvības gadījuma zaudējumu, ievainojumus civiliedzīvotājiem, postījumus civilajiem objektiem vai to kombināciju, kas uzskatāma par pārmērīgu saistībā ar konkrēto un tiešo gaidāmo militāro ieguvumu; un aizliegums radīt plašus, ilgstošus un smagus postījumus dabas videi. Skat.: *ibid.*, 76.noteikums.

vai objektiem, kuri piesaista civiliedzīvotāju uzmanību; un lāzieroči, kuri ir speciāli izgatavoti vienīgi kaujas funkcijai vai vienai no kaujas funkcijām, lai radītu ilgstošu aklumu nerūdītai redzei.

Daži ieroči kā tādi paražu tiesībās nav aizliegti, tomēr ir pakļauti ierobežojumiem. Piemēram, tas attiecas uz kājnieku mīnām un degošajiem ieročiem.

Īpaša uzmanība pievēršama neizšķirīgo seku mazināšanai, ko rada kājnieku mīnas. Tas ietver, piemēram, principu, ka konflikta pusei, kas izmanto kājnieku mīnas, ir, cik iespējams, jānorāda to atrašanās vieta. Arī pēc aktīvas karadarbības beigām konflikta pusei, kas izmantojusi kājnieku mīnas, tās ir jānovāc vai citādi jāpadara nekaitīgas civiliedzīvotājiem, vai jāatvieglo to novākšana.

Ar Otavas konvenciju, kam vairāk par 140 ratifikāciju, kā arī citām, kas vēl ir ceļā, lielākā daļa valstu ir ar līgumu saistītas turpmāk nelietot, neražot, neuzkrāt un nepārvietot kājnieku mīnas. Šis aizliegums pašlaik vēl nav daļa no starptautiskajām paražu tiesībām, jo pastāv nozīmīga pretēja prakse no to valstu puses, kuras nav konvencijas dalībvalstis, tomēr gandrīz visas valstis, ietverot tās, kuras nav Otavas konvencijas dalībvalstis un neatbalsta to tūlītēju aizliegumu, ir atzinušas nepieciešamību strādāt, lai iespējami mazinātu kājnieku mīnu izmantošanu.

Degošo šķembu ieroču izmantošana ir aizliegta, ja vien nav iespējams izmantot mazāk kaitīgus ieročus, lai personu padarītu par *hors de combat*. Ja tie tomēr tiek izmantoti, papildus īpaša uzmanība pievēršama, lai izvairītos un jebkurā gadījumā mazinātu gadījuma civiliedzīvotāju dzīvību zaudējumu, ievainojumus civiliedzīvotājiem un postījumus civilajiem objektiem.

Lielākā daļa no šīm normām saskan ar līgumu normām, kas sākotnēji bija piemērojamas tikai starptautiskos bruņotos konfliktos. Šī iezīme pakāpeniski ir tikusi mainīta, piemēram, ar II Protokola grozījumu 1996.gada Konvencijai par noteiktiem tradicionālajiem ieročiem, kas ir piemērojama arī iekšējos bruņotos konfliktos, un pavisam nesen ar grozījumu 2001.gada Konvencijai par noteiktiem tradicionālajiem ieročiem, lai paplašinātu I-IV Protokola piemērošanas sfēru iekšējiem bruņotiem konfliktiem. Iepriekšminētie paražu tiesību aizliegumi un ierobežojumi ir piemērojami jebkurā bruņotā konfliktā.

Kad Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja saņēma mandātu uzņemties pētījumu par starptautiskajām humanitārajām paražu tiesībām, ANO Starptautiskā tiesa lēma par kodolieroču draudiem vai lietošanas tiesiskumu, ko konsultatīvajam atzinumam kā jautājumu bija ierosinājusi ANO Ģenerālā Asambleja. Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja tādējādi nolēma pati neuzsākt šī jautājuma analīzi. Savā konsultatīvajā atzinumā ANO Starptautiskā tiesa vienbalsīgi lēma, ka "draudiem vai kodolieroču lietošanai ir jābūt saskaņotai ar starptautiskajām tiesībām, kas piemērojamas bruņota konflikta laikā, it īpaši ar starptautisko humanitāro tiesību normām un principiem."⁷⁷

77 International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, op. cit. (note 8), p. 226.

Šis konstatējums ir nozīmīgs, ņemot vērā, ka daudzas valstis uzņēmās I Papildu protokola sarunas, saprotot, ka protokols netiks piemērots kodolieroču izmantošanai. Tiesas viedoklis tomēr nozīmē, ka karadarbības vešanas normas un vispārējie ieroču izmantošanas principi ir piemērojami arī kodolieroču izmantošanai. Par šo principu un normu izmantošanu tiesa secināja, ka “draudi vai kodolieroču lietošana vispārēji būtu pretrunā ar starptautiskajām tiesībām, kas piemērojamas bruņota konflikta laikā, un it īpaši pretrunā ar humanitāro tiesību principiem un normām.”⁷⁸

Pamata garantijas

Pamata garantijas ir piemērojamas visiem civiliedzīvotājiem, kuri ir konflikta puses varā un nepiedalās vai ir pārtraukuši tieši piedalīties karadarbībā, kā arī visām personām, kas ir *hors de combat*. Tāpēc, ka pamata garantijas ir centrālās normas, kas ir piemērojamas visām personām, tās netika pētījumā tālāk sadalītas speciālās normās, kas attiecas uz dažādu veidu personām.

Visām šīm pamata garantijām ir stingrs pamats starptautiskajās humanitārajās tiesībās, kas piemērojamas gan starptautiskos, gan iekšējos bruņotos konfliktos. Pētījumā lielākā daļa normu, kas attiecas uz pamata garantijām, ir formulēta tradicionālā humanitāro tiesību valodā, jo tā vislabāk atspoguļo atbilstošās paražu tiesību normas saturu.⁷⁹ Tomēr izstrādātas arī dažas normas, kas aptvertu būtību virknei detalizētu normu par speciāliem jautājumiem, it īpaši normas, kas aizliedz bezatlīdzības un ļaunprātīgu piespiedu darba izmantošanu, piespiedu pazušanu un patvaļīgu turēšanu apcietinājumā, kā arī normu, kas prasa ievērot tiesības uz ģimenes dzīvi.⁸⁰

Kur nepieciešams, pētījumā ir tikusi ietverta starptautisko cilvēktiesību ievērošanas prakse, it īpaši nodaļā par pamata garantijām. Tas darīts tādēļ, ka starptautiskās cilvēktiesības turpina tikt piemērotas bruņota konflikta laikā, kā tas tieši noteikts pašos cilvēktiesību līgumos, lai arī no dažām normām, kas var tikt pakļautas noteiktiem ierobežojumiem, ārkārtas stāvoklī var atteikties.

⁷⁸ *Ibid.*, skat. arī: United Nations General Assembly, 51st session, First Committee, Statement by the International Committee of the Red Cross, UN Doc. A/C.1/51/PV.8, 18 December 1996, p. 10, reproduced in International Review of the Red Cross, No. 316, 1997, pp. 118-119 (“Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja uzskata par grūtu paredzēt, kā kodolieroču izmantošana ir savietojama ar starptautisko tiesību normām”).

⁷⁹ Šīs normas ietver pamata garantijas, ka pret civiliedzīvotājiem un personām *hors de combat* ir jāizturas cilvēcīgi un bez naidīgas atšķirības; nonāvēšanas aizliegumu; spīdzināšanas aizliegumu; cietsirdīgu izturēšanos; miesas sodu aizliegumu; sakropļošanas, medicīnisko vai zinātnisko eksperimentu aizliegumu; izvarošanas un citu formu seksuālās vardarbības aizliegumu; verdzības un vergu tirdzniecības visās tā formās aizliegumu; ķilnieku sagrābšanas aizliegumu; cilvēku izmantošanas kā aizsardzības vairoga aizliegumu; tiesību uz taisnīgu tiesu garantijas; kolektīvo sodu aizliegumu; un prasību respektēt civiliedzīvotāju un personu *hors de combat* pārliecību un reliģisko praksi. Skat.: *Customary International Humanitarian Law*, supra note 4, Vol. I, 87.-94., 96.-97. un 100.-104.noteikums.

⁸⁰ *Ibid.*, 95., 98.-99. un 105.noteikums.

Nepārtrauktā cilvēktiesību piemērojamība bruņota konflikta laikā ir tikusi apstiprināta gan daudzos valstu prakses gadījumos, gan no cilvēktiesību institūciju un ANO Starptautiskās tiesas puses.⁸¹ Nesen tiesa savā konsultatīvajā atzinumā par tiesiskajām sekām mūra būvniecības gadījumā okupētajās palestīniešu teritorijās apstiprināja, ka "cilvēktiesību konvenciju nodrošinātā aizsardzība nebeidzas bruņota konflikta gadījumā" un, kamēr pastāv tiesības, kas ir ekskluzīvi starptautisko humanitāro tiesību jautājumi vai cilvēktiesību jautājumi, ir arī citas, kas "var būt abu šo starptautisko tiesību jomu jautājumi."⁸² Pētījums tomēr neizklāsta cilvēktiesību paražu tiesību novērtējumu. Tā vietā atspoguļota cilvēktiesību ievērošanas prakse, lai atbalstītu, stiprinātu un skaidrotu līdzīgos starptautisko humanitāro tiesību principus.

Īstenošana

Noteikts skaits starptautisko humanitāro tiesību īstenošanas normu kļuvušas par daļu no starptautiskajām paražu tiesībām. Katrai konflikta pusei it īpaši ir jāievēro un jānodrošina, lai tās bruņotie spēki un citas personas vai grupas, kuras faktiski darbojas pēc tās instrukcijām vai tās vadībā vai kontrolē, ievērotu starptautiskās humanitārās tiesības. Rezultātā katrai konflikta pusei, ietverot arī bruņotas opozīcijas grupas, ir jānodrošina saviem bruņotajiem spēkiem zināšanas par starptautiskajām humanitārajām tiesībām. Papildus šiem vispārējiem pienākumiem mazāk tomēr ir skaidrs, kādi speciāli īstenošanas mehānismi, kas ir saistoši valstīm, būtu saistoši arī bruņotām opozīcijas grupām. Piemēram, pienākums izdot pavēles un instrukcijas bruņotajiem spēkiem, ievērojot starptautiskās humanitārās tiesības, ir skaidri noteikts starptautiskajās tiesībās valstīm, bet ne bruņotām opozīcijas grupām. Tāpat arī valstīm ir pienākums nepieciešamības gadījumos darīt pieejamus tieslietu padomniekus, lai tie atbilstošā līmenī par starptautisko humanitāro tiesību piemērošanu konsultētu militāros komandierus, bet ne bruņotas opozīcijas grupas.

Turklāt valsts ir atbildīga par starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumu, kas tai ir piedēvējams, un tai ir pienākums pilnībā atlīdzināt par šādu pārkāpumu radītajiem zaudējumiem vai ievainojumiem. Nav skaidrs, vai bruņotu opozīciju grupām ir jāuzņemas ekvivalenta atbildība par tās locekļu izdarītajiem pārkāpumiem un kādas varētu būt sekas šādai atbildībai. Kā iepriekš minēts, bruņotām opozīcijas grupām jāievēro starptautiskās humanitārās tiesības un tām jādarbojas saskaņā ar "atbildīgu pavēlniecību".⁸³ Rezultātā var argumentēt, ka bruņotas opozīcijas grupas ir atbildīgas par to personu darbībām, kuras veido šīs grupas. Sekas šādai atbildībai tomēr nav skaidras. It īpaši nav skaidrs, cik lielā mērā bruņotām opozīciju grupām ir pienākums uz pilnu atlīdzinājumu, pat ja daudzās valstīs cietušie var celt civilprasību pret pārkāpuma izdarītājiem par radītajiem zaudējumiem.

81 Skat.: *ibid.*, Introduction to Chapter 32, Fundamental Guarantees.

82 International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 9 July 2004, § 106.

83 II Papildu protokola 1.panta pirmā daļa.

Kad jautājums skar indivīda atbildību, starptautiskās humanitārās paražu tiesības uzliek kriminālatbildību visām personām, kas izdara, kas pavēl izdarīt vai kuras citkārt ir atbildīgas kā komandieri vai augstākstāvošie par kara noziegumu izdarīšanu. Kara noziegumu režīma ieviešana, tas ir, kara noziegumu izmeklēšana un aizdomās turēto apsūdzība, ir pienākums, kas uzlikts valstīm. Valstīm šis pienākums ir jāpilda, dibinot starptautiskus vai jauktus tribunālus šajā sakarībā.

Nobeigums

Pētījums netiecās noteikt katras starptautisko humanitāro tiesību līguma normas paražu tiesību raksturu, bet centās analizēt jautājumus, kas noteiktu, kuras starptautisko paražu tiesību normas var tikt induktīvi atrastas, balstoties uz valstu praksi šajos jautājumos. Īss pārskats par pētījuma atklājumiem tomēr parāda, ka principi un normas, kas ietvertas līgumtiesībās, ir saņēmušas plašu atbalstu praksē un lielā mērā ietekmējušas starptautisko paražu tiesību veidošanos. Daudzi no šiem principiem un normām tagad veido starptautiskās paražu tiesības. Kā tādi tie ir saistoši visām valstīm, neskatoties uz līgumu ratifikāciju, un saistoši arī bruņotām opozīcijas grupām gadījumā, ja normas ir piemērojamas visām iekšēja bruņota konflikta pusēm.

Pētījums arī rāda, ka daudz starptautisko paražu tiesību normu ir piemērojamas gan starptautiskos, gan iekšējos bruņotos konfliktos, un parāda apmēru, līdz kādam valstu prakse ir gājusi tālāk par pastāvošām līgumtiesībām un paplašinājusi normas, kas piemērojamas iekšējos bruņotos konfliktos. Karadarbības vešanas regulējums un attieksme pret personām iekšējos bruņotos konfliktos tādējādi ir daudz detalizētāks un pilnīgāks, nekā, kas atrodams līgumtiesībās. Vēl ir pētāms, vai šāds daudz detalizētāks un pilnīgāks regulējums no humanitārās un militārās perspektīvas ir pietiekams vai arī ir nepieciešama turpmāka tiesību attīstība.

Tāpat kā līgumtiesības, starptautisko humanitāro paražu tiesību normu efektīvu īstenošanu ir nepieciešams sākt ar izplatīšanu, apmācībām un ieviešanu. Šīs normas ir jāietver militārajās rokasgrāmatās un nacionālajās tiesībās, ja tas nav ticis izdarīts.

Pētījums arī atklāj jomas, kur tiesības nav skaidras, un norāda uz jautājumiem, kas prasa turpmāku skaidrojumu – piemēram, civiliedzīvotāju definēšana iekšējos bruņotos konfliktos, tiešas dalības karadarbībā jēdziens un proporcionalitātes principa piemērošanas apjoms.

Šīs dienas sasniegumu gaismā un tā darba aspektā, ko vēl nepieciešams paveikt, pētījums nav skatāms kā noslēgums, bet drīzāk sākums jaunam procesam, kas virzīts uz izpratnes uzlabošanu un vienošanos par starptautisko humanitāro tiesību principiem un normām. Šajā procesā pētījums var dot pamatu bagātai diskusijai par tiesību īstenošanu, skaidrošanu un iespējamo attīstību.

Pielikums. Starptautisko humanitāro paražu tiesību normu saraksts

Šis saraksts ir balstīts uz secinājumiem, kas ietverti pētījuma I sējumā par starptautiskajām humanitārajām paražu tiesībām. Tā kā pētījums netiecās noteikt katras starptautisko humanitāro tiesību līgumtiesību normas paražu tiesību raksturu, tas ne visos gadījumos seko esošo līgumu struktūrai. Normu piemērošanas sfēra ir norādīta kvadrātiņos. Saīsinājums SBK norāda uz paražu tiesību normām, kas piemērojamas starptautiskos bruņotos konfliktos, un saīsinājums IBK – uz paražu tiesību normām, kas piemērojamas iekšējos bruņotos konfliktos. Pēdējā gadījumā dažas normas ir norādītas kā “strīdīgi” piemērojamas, jo prakse vispārēji gan norādīja tajā virzienā, tomēr nebija plaša.

Atšķirtības princips

Civildzīvotāju un kombatantu atšķiršana

1. noteikums. Konflikta pusēm jebkurā laikā ir jāatšķir civildzīvotāji un kombatanti. Uzbrukumi drīkst būt vērsti tikai pret kombatantiem. Uzbrukumi nedrīkst būt vērsti pret civildzīvotājiem. [SBK/IBK]

2. noteikums. Vardarbības akti vai draudi, kuru primārais mērķis ir izplatīt bailes civildzīvotāju vidū, ir aizliegti. [SBK/IBK]

3. noteikums. Visi konflikta puses bruņoto spēku locekļi ir kombatanti, izņemot medicīnas un reliģisko personālu. [SBK]

4. noteikums. Konflikta puses bruņotie spēki sastāv no visiem organizētajiem bruņotajiem spēkiem, grupām un vienībām, kuru darbība padota puses atbildīgajai pavēlniecībai. [SBK]

5. noteikums. Civildzīvotāji ir personas, kuras nav bruņoto spēku locekļi. Civildzīvotāju kopums ietver visas personas, kuras ir civildzīvotāji. [SBK/IBK]

6. noteikums. Civildzīvotāji ir aizsargāti no uzbrukuma, ja vien un uz konkrētu laiku viņi tieši nepiedalās karadarbībā. [SBK/IBK]

Civilo objektu un militāro mērķu atšķiršana

7. noteikums. Konflikta pusēm jebkurā laikā ir jāatšķir civilie objekti un militārie mērķi. Uzbrukumi drīkst būt vērsti tikai pret militārajiem mērķiem. Uzbrukumi nedrīkst būt vērsti pret civilajiem objektiem. [SBK/IBK]

8. noteikums. Ciktāl tas skar objektus, militārie mērķi ir aprobežoti ar tiem objektiem, kuri pēc savas dabas, atrašanās vietas, mērķa un izmantošanas dod efektīvu ieguvumu militārajai darbībai un kuru daļēja vai pilnīga iznīcināšana, sagrābšana vai neitralizācija attiecīgā laika apstākļos dod noteiktu militāru ieguvumu. [SBK/IBK]

9. noteikums. Civilie objekti ir visi objekti, kuri nav militārie mērķi. [SBK/IBK]

10. noteikums. Civilie objekti ir aizsargāti pret uzbrukumu, ja un uz konkrētu laiku tie nav militārie mērķi. [SBK/IBK]

Neizšķirīgi uzbrukumi

11. noteikums. Neizšķirīgi uzbrukumi ir aizliegti. [SBK/IBK]

12. noteikums. Neizšķirīgi uzbrukumi ir tādi:

- (a) kuri nav vērsti pret noteiktu militāru mērķi;
- (b) kuros izmanto kaujas metodes un līdzekļus, ko nevar nomērķēt uz specifisku militāru mērķi; vai
- (c) kuros izmanto kaujas metodes un līdzekļus, kuru sekas nav ierobežojamas, kā to prasa starptautiskās humanitārās tiesības;

un sekojoši katrs šāds gadījums ir tādas dabas, lai militāros mērķus un civiliedzīvotājus vai civilos objektus satriektu bez izšķirības. [SBK/IBK]

13. noteikums. Uzbrukumi, bombardējot ar jebkādam metodēm vai līdzekļiem, kas vairākus skaidri nodalītus un nošķirtus militārus mērķus lielpilsētā, pilsētā, ciematā vai citā apvidū, kas satur līdzīgu civiliedzīvotāju vai civilo objektu koncentrāciju, uztver kā vienu militāru mērķi, ir aizliegti. [SBK/IBK]

Uzbrukuma proporcionālītāte

14. noteikums. Uzbrukuma veikšana, kad sagaidāms, ka tas var radīt nejaušus civiliedzīvotāju dzīvību zaudējumus, ievainojumus civiliedzīvotājiem, postījumus civilajiem objektiem vai to kombināciju, kas būtu pārmērīga attiecībā uz gaidāmo konkrēto un tiešo militāro ieguvumu, ir aizliegta. [SBK/IBK]

Piesardzība uzbrukumā

15. noteikums. Vadot militārās operācijas, pastāvīga uzmanība pievēršama, lai atdalītu civiliedzīvotāju kopumu, civiliedzīvotājus un civilos objektus. Ir jāievēro visa iespējamā piesardzība, lai novērstu un jebkurā gadījumā samazinātu nejaušus civiliedzīvotāju dzīvību zaudējumus, ievainojumus civiliedzīvotājiem un postījumus civilajiem objektiem. [SBK/IBK]

16. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jādara viss iespējamais, lai pārbaudītu, vai mērķi ir militārie mērķi. [SBK/IBK]

17. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jāievēro visa iespējamā piesardzība karadarbības metodes un līdzekļu izvēlē, lai novērstu un jebkurā gadījumā samazinātu nejaušus civiliedzīvotāju dzīvību zaudējumus, ievainojumus civiliedzīvotājiem un postījumus civilajiem objektiem. [SBK/IBK]

18. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jādara viss iespējamais, lai novērtētu, vai var sagaidīt, ka uzbrukums radīs nejaušus civiliedzīvotāju dzīvību zaudējumus, ievainojumus civiliedzīvotājiem, postījumus civilajiem objektiem vai to kombināciju, kas būtu pārmērīgi attiecībā uz gaidāmo konkrēto un tiešo militāro ieguvumu. [SBK/IBK]

19. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jādara viss iespējamais, lai atceltu vai pārtrauktu uzbrukumu, ja kļūst acīmredzams, ka mērķis nav militārais mērķis, vai ja ir sagaidāms, ka uzbrukums radīs nejaušus civiliedzīvotāju dzīvību zaudējumus,

ievainojumus civiliedzīvotājiem, postījumus civilajiem objektiem vai to kombināciju, kas būtu pārmērīga attiecībā uz gaidāmo konkrēto un tiešo militāro ieguvumu. [SBK/IBK]

20. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jādod efektīvs iepriekšējs brīdinājums par uzbrukumiem, kuri var skart civiliedzīvotājus, ja vien apstākļi to pieļauj. [SBK/IBK]

21. noteikums. Kad ir iespējama izvēle starp vairākiem militāriem mērķiem, lai iegūtu līdzīgu militāro ieguvumu, mērķis ir jāizvēlas tā, lai uzbrukums tam radītu mazāku kaitējumu civiliedzīvotāju dzīvībām un civilajiem objektiem. [SBK/strīdīgi IBK]

Piesardzība pret uzbrukuma sekām

22. noteikums. Konflikta pusēm ir jāievēro visa iespējamā piesardzība, lai aizsargātu civiliedzīvotāju kopumu un civilo objektus, kas ir to kontrolē, pret uzbrukuma radītajām sekām. [SBK/IBK]

23. noteikums. Katrai konflikta pusei līdz iespējamai robežai ir jāizvairās militāros mērķus novietot blīvi apdzīvotos apvidos vai to tuvumā. [SBK/strīdīgi IBK]

24. noteikums. Katrai konflikta pusei ir līdz iespējamai robežai jāpārvieta civiliedzīvotāji un objekti, kas ir to kontrolē, no militāro mērķu apkārtnes. [SBK/strīdīgi IBK]

Īpaši aizsargātās personas un objekti

Medicīnas un reliģiskais personāls un objekti

25. noteikums. Medicīnas personāls, kas paredzēts vienīgi medicīnas funkciju veikšanai, ir jārespektē un jāaizsargā visos gadījumos. Tie zaudē savu aizsardzību, ja ārpus savām humanitārajām funkcijām veic darbības, kas kaitē ienaidniekam. [SBK/IBK]

26. noteikums. Personas sodīšana par medicīnas pienākumu pildīšanu saskaņā ar medicīnas ētiku vai medicīnas pakalpojumu sniegšanā iesaistītas personas piespiešana izdarīt darbības, kas ir pretrunā medicīnas ētikai, ir aizliegta. [SBK/IBK]

27. noteikums. Reliģiskais personāls, kas paredzēts vienīgi reliģisku funkciju veikšanai, ir jārespektē un jāaizsargā visos gadījumos. Tie zaudē savu aizsardzību, ja ārpus savām humanitārajām funkcijām veic darbības, kas kaitē ienaidniekam. [SBK/IBK]

28. noteikums. Medicīnas vienības, kas paredzētas vienīgi medicīnas funkciju veikšanai, ir jārespektē un jāaizsargā visos gadījumos. Tās zaudē aizsardzību, ja ārpus savām humanitārajām funkcijām tiek izmantotas, lai veiktu darbības, kas kaitē ienaidniekam. [SBK/IBK]

29. noteikums. Medicīnas transports, kas paredzēts vienīgi medicīniskai pārvietošanai, ir jārespektē un jāaizsargā visos gadījumos. Tas zaudē aizsardzību, ja ārpus savām humanitārajām funkcijām tiek izmantots, lai veiktu darbības, kas kaitē ienaidniekam. [SBK/IBK]

30. noteikums. Uzbrukumi, kas vērsti pret medicīnas un reliģisko personālu un objektiem, kuriem saskaņā ar starptautiskajām tiesībām piestiprinātas Ženēvas konvenciju atšķirības emblēmas, ir aizliegti. [SBK/IBK]

Humanitārās palīdzības personāls un objekti

31. noteikums. Humanitārās palīdzības personāls ir jārespektē un jāaizsargā. [SBK/IBK]

32. noteikums. Objekti, kas tiek izmantoti humanitārās palīdzības operācijās, ir jārespektē un jāaizsargā. [SBK/IBK]

Personāls un objekti, kas iesaistīti miera uzturēšanas misijās

33. noteikums. Uzbrukuma vērsšana pret personālu un objektiem, kas saskaņā ar ANO Statūtiem iesaistīti miera uzturēšanas misijās, tik ilgi, cik tiem ir tiesības uz aizsardzību, kāda saskaņā ar starptautiskajām humanitārajām tiesībām piešķirta civiliedzīvotājiem un civilajiem objektiem, ir aizliegta. [SBK/IBK]

Žurnālisti

34. noteikums. Civīlie žurnālisti, kas iesaistīti profesionālās misijās bruņoto konfliktu apvidos, ir jārespektē un jāaizsargā tik ilgi, kamēr viņi tieši nepiedalās karadarbībā. [SBK/IBK]

Aizsargātās zonas

35. noteikums. Uzbrukuma vērsšana pret zonu, kas izveidota, lai dotu pajumti ievainotajiem, slimajiem un no karadarbības sekām cietušajiem civiliedzīvotājiem, ir aizliegta. [SBK/IBK]

36. noteikums. Uzbrukuma vērsšana pret demilitarizētu zonu, kas saskaņota starp konflikta pusēm, ir aizliegta. [SBK/IBK]

37. noteikums. Uzbrukuma vērsšana pret neaizsargātu apvidu ir aizliegta. [SBK/IBK]

Kultūras īpašums

38. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jārespektē kultūras īpašums:

A. Īpaša piesardzība ir jāievēro militārās operācijās, lai izvairītos no postījumiem ēkām, kas atvēlētas reliģijai, mākslai, zinātnei, izglītībai vai labdarības mērķiem, un vēstures pieminekļiem, ja vien tie nav militārie mērķi.

B. Īpašums, kuram ir liela nozīme katras tautas kultūras mantojumā, nevar būt par uzbrukuma mērķi, ja vien to imperatīvi neprasa militārā nepieciešamība. [SBK/IBK]

39. noteikums. Īpašuma, kuram ir liela nozīme katras tautas kultūras mantojumā, izmantošana mērķiem, kuri var to pakļaut iznīcināšanai vai postījumiem, ir aizliegta, ja vien to imperatīvi neprasa militārā nepieciešamība. [SBK/IBK]

40. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jāaizsargā kultūras īpašums:

A. Visa veida sagrašanās vai iznīcināšana vai ar nodomu īstenota bojāšana iestādēm, kas atvēlētas reliģijai, labdarībai, izglītībai, mākslai un zinātnēm, kā arī vēstures pieminekļiem un mākslas un zinātnes darbiem, ir aizliegta.

B. Jebkura zādzības, marodierisms vai patvaļīga piesavināšanās un jebkādi vandālisma akti, kas vērsti pret īpašumu, kuram ir liela nozīme katras tautas kultūras mantojumā, ir aizliegta.

[SBK/IBK]

41. noteikums. Okupācijas varai ir jānovērš prettiesisks kultūras īpašuma eksports no okupētās teritorijas un prettiesiski eksportētais īpašums jāatdod atpakaļ okupētās teritorijas kompetentajām varas iestādēm. [SBK]

Būves un instalācijas, kas satur bīstamus spēkus

42. noteikums. Īpaša uzmanība pievēršama, ja tiek veikti uzbrukumi pret būvēm un instalācijām, kas satur bīstamus spēkus, proti, dambjiem, aizsprostiem un kodol-elektrības ģenerācijas stacijām vai citām, vai to tuvumā, lai novērstu bīstamo spēku izplūšanu un sekojošus smagus zaudējumus civiliedzīvotāju vidū. [SBK/IBK]

Dabas vide

43. noteikums. Karadarbības vešanas vispārējie principi ir piemērojami dabas videi:

A. Neviena dabas vides daļa nevar tikt pakļauta uzbrukumam, ja vien tā nav militārs mērķis.

B. Jebkuras dabas vides daļas iznīcināšana ir aizliegta, ja vien to neprasa imperatīva militāra nepieciešamība.

C. Uzbrukuma uzsākšana militāram mērķim, kad var sagaidīt, ka uzbrukums radīs videi nejaūšu zaudējumu, kas būtu pārmērīgs saistībā ar gaidāmo konkrēto un tiešo militāro ieguvumu, ir aizliegta.

[SBK/IBK]

44. noteikums. Karadarbības metodes un līdzekļi izmantojami, ņemot vērā dabas vides aizsardzību un saglabāšanu. Militāro operāciju vadībā jāievēro visa iespējamā piesardzība, lai izvairītos un jebkurā gadījumā mazinātu nejaūšu kaitējumu videi. Zinātniskās noteiktības trūkums par noteiktu militāro operāciju ietekmi uz vidi neatbrīvo konflikta pusi no šādu piesardzības pasākumu ievērošanas. [SBK/strīdīgi IBK]

45. noteikums. Karadarbības metodes vai tādu līdzekļu izmantošana, kuri ir mērķēti vai ir sagaidāms, ka tie radīs plašus, ilgtermiņa un smagus postījumus dabas videi, ir aizliegta. Dabas vides iznīcināšana nedrīkst tikt izmantota kā ierocis. [SBK/strīdīgi IBK]

Karadarbības speciālās metodes

Iecietības noliegums

46. noteikums. Pavēle, ka iecietība netiks sniegta, draudēšana ar to pretējai pusei vai karadarbības vešana uz tās pamata, ir aizliegta. [SBK/IBK]

47. noteikums. Uzbrukums personām, kuras ir atzītas par *hors de combat*, ir aizliegts. Par personu *hors de combat* uzskatāms:

- (a) jebkurš, kurš ir pretējās puses varā;
  - (b) jebkurš, kurš ir neaizsargāts, jo ir bezsamaņā, kuģa avārijā cietis, ievainots vai slims; vai
  - (c) jebkurš, kurš skaidri izsaka vēlmi padoties;
- ja viņš vai viņa atturas no jebkuras naidīgas rīcības un nemēģina aizbēgt.

[SBK/IBK]

48. noteikums. Personu padarīšana par uzbrukuma objektu viņu nolaišanās laikā ar izpletņiem no lidmašīnas avārijas gadījumā ir aizliegta. [SBK/IBK]

Īpašuma iznīcināšana un sagrābšana

49. noteikums. Konflikta puses kā kara ieguvumu drīkst sagrābt militāro aprīkojumu, kas pieder pretējai pusei. [SBK]

50. noteikums. Pretējās puses īpašuma iznīcināšana vai sagrābšana ir aizliegta, ja vien to neprasa imperatīva militāra nepieciešamība. [SBK/IBK]

51. noteikums. Okupētajā teritorijā:

- (a) kustamais valsts īpašums, kas var tikt izmantots militārās operācijās, var tikt konfiscēts;
- (b) nekustamais valsts īpašums ir jāpārvalda saskaņā ar lietu tiesībām; un
- (c) privātpašums ir jārespektē un nedrīkst tikt konfiscēts;

izņemot, kur šāda īpašuma iznīcināšanu vai sagrābšanu prasa imperatīva militāra nepieciešamība. [SBK]

53. noteikums. Marodierisms ir aizliegts. [SBK/IBK]

Mērdēšana badā un piekļuve humanitārajai palīdzībai

53. noteikums. Civiliedzīvotāju kopuma mērdēšanas badā izmantošana kā karadarbības metode ir aizliegta. [SBK/IBK]

54. noteikums. Uzbrukums objektiem, kas ir nepieciešami civiliedzīvotāju kopuma izdzīvošanai, to iznīcināšana, pārvietošana vai padarīšana par nederīgiem ir aizliegta. [SBK/IBK]

55. noteikums. Konflikta pusēm ir jāatļauj un jāatvieglo ātra un netraucēta humanitārās palīdzības piekļuve civiliedzīvotājiem, kam tā ir nepieciešama, kas pēc dabas ir neatkarīga un veikta bez naidīgas atšķiršanas, pakļauta pušu kontroles tiesībām. [SBK/IBK]

56. noteikums. Konflikta pusēm ir jānodrošina pārvietošanās brīvība pilnvarotam humanitārās palīdzības personālam, kas ir svarīga, lai īstenotu tā funkcijas. Tikai imperatīvas militāras nepieciešamības gadījumā to pārvadājumi var tikt uz laiku ierobežoti. [SBK/IBK]

Krāpšanās

57. noteikums. Kara viltības nav aizliegtas tiktāl, kamēr tās nepārkāpj starptautisko humanitāro tiesību normas. [SBK/IBK]

58. noteikums. Pamiera baltā karoga neatbilstoša izmantošana ir aizliegta. [SBK/IBK]

59. noteikums. Ženēvas konvenciju atšķirības emblēmu neatbilstoša izmantošana ir aizliegta. [SBK/IBK]

60. noteikums. Apvienoto Nāciju Organizācijas emblēmas un uniformas izmantošana ir aizliegta, izņemot gadījumus, kad to pilnvaro organizācija. [SBK/IBK]

61. noteikums. Citu starptautiski atzītu emblēmu neatbilstoša izmantošana ir aizliegta. [SBK/IBK]

62. noteikums. Karogu vai militāro emblēmu, goda zīmju vai pretējās puses uniformu neatbilstoša izmantošana ir aizliegta. [SBK/strīdīgi IBK]

63. noteikums. Karogu vai militāro emblēmu, goda zīmju vai neitrālu vai citu valstu, kas nav konflikta dalībvalstis, uniformu neatbilstoša izmantošana ir aizliegta. [SBK/strīdīgi IBK]

64. noteikums. Līguma noslēgšana par kaujas pārtraukšanu ar nodomu negaidīti uzbrukt ienaidniekam, balstoties uz šo līgumu, ir aizliegta. [SBK/IBK]

65. noteikums. Pretējās puses nonāvēšana, ievainošana vai sagūstīšana, izmantojot nodevību, ir aizliegta. [SBK/IBK]

Sazināšanās ar ienaidnieku

66. noteikums. Komandieri drīkst stāties nenaidīgos kontaktos, izmantojot jebkurus saziņas līdzekļus. Šādai saziņai jābūt balstītai labā ticībā. [SBK/IBK]

67. noteikums. *Parlementaires* ir neaizskarami. [SBK/IBK]

68. noteikums. Komandieri drīkst veikt visus nepieciešamos piesardzības pasākumus, lai novērstu, ka *parlementaire* klātbūtne ir aizspriedumaina. [SBK/IBK]

69. noteikums. *Parlementaires*, kas gūst labumu no savas privilēģētās pozīcijas, veidami darbības, kas ir pretējas starptautiskajām tiesībām un pretējai pusei, zaudē savu neaizskaramību. [SBK/IBK]

Ieroči

Vispārējie principi ieroču izmantošanai

70. noteikums. Tādu karadarbības metožu un līdzekļu izmantošana, kuri pēc savas dabas rada pārmērīgus ievainojumus vai nevajadzīgas ciešanas, ir aizliegta. [SBK/IBK]

71. noteikums. Ieroču izmantošana, kas pēc dabas ir neizšķirīgi, ir aizliegta. [SBK/IBK]

Inde

72. noteikums. Indes vai indi saturošu ieroču izmantošana ir aizliegta. [SBK/IBK]

Bioloģiskie ieroči

73. noteikums. Bioloģisko ieroču izmantošana ir aizliegta. [SBK/IBK]

Ķīmiskie ieroči

74. noteikums. Ķīmisko ieroču izmantošana ir aizliegta. [SBK/IBK]

75. noteikums. Pūļa savaldīšanas līdzekļu kā kara metodes izmantošana ir aizliegta. [SBK/IBK]

76. noteikums. Herbicīdu kā kara metodes izmantošana ir aizliegta, ja tie:

- (a) pēc dabas ir aizliegti ķīmiskie ieroči;
- (b) pēc dabas ir aizliegti bioloģiskie ieroči;
- (c) ir mērķēti uz augu valsti, kas nav militārs mērķis;
- (d) radītu nejaušu civiliedzīvotāju dzīvību zaudējumu, ievainojumus civiliedzīvotājiem, postījumus civilajiem objektiem vai to kombinācija, kur sagaidāms, ka tā ir pārmērīga attiecībā uz gaidāmo konkrēto un tiešo militāro ieguvumu; vai
- (e) radītu plašu, ilgstošu un smagu kaitējumu dabas videi.

[SBK/IBK]

Lodes, kas izplešas

77. noteikums. Ložu izmantošana, kas izplešas vai viegli detonē cilvēka ķermenī, ir aizliegta. [SBK/IBK]

Sprāgstošās lodes

78. noteikums. Ložu izmantošana, kas eksplodē cilvēka ķermenī, ir aizliegta. [SBK/IBK]

Ieroči, kas primāri ievaino ar to nenosakāmām lauskām

79. noteikums. Ieroču izmantošana, kuru primārās sekas ir cilvēka ķermenī ievainot ar lauskām, kuras nav konstatējamas ar rentgena staru palīdzību, ir aizliegta. [SBK/IBK]

Lamatmīnas

80. noteikums. Lamatmīnu izmantošana, kas jebkādā veidā ir piestiprinātas vai asociētas ar objektiem vai personām, kurām ir piešķirta speciālā aizsardzība saskaņā ar starptautiskajām humanitārajām tiesībām, vai objektiem, kuri piesaista civiliedzīvotāju uzmanību, ir aizliegta. [SBK/IBK]

Kājnieku mīnas

81. noteikums. Kad tiek izmantotas kājnieku mīnas, īpaša uzmanība pievēršama, lai mazinātu to neizšķirīgās sekas. [SBK/IBK]

82. noteikums. Konflikta pusei, kas izmanto kājnieku mīnas, cik iespējams ir jānorāda to atrašanās vieta. [SBK/strīdīgi IBK]

83. noteikums. Pēc aktīvas karadarbības beigām konflikta pusei, kas ir izmantojusi kājnieku mīnas, ir tās jānovāc vai citādi jāpadara tās nekaitīgas civiliedzīvotājiem, vai jāatvieglo to novākšana. [SBK/IBK]

Degošie ieroči

84. noteikums. Ja tiek izmantoti degošie ieroči, īpaša uzmanība pievēršama, lai izvairītos vai jebkurā gadījumā mazinātu nejaušus civiliedzīvotāju dzīvību zaudējumus, ievainojumus civiliedzīvotājiem un postījumus civilajiem objektiem. [SBK/IBK]

85. noteikums. Degošu ieroču izmantošana ir aizliegta, ja vien nav iespējams izmantot mazāk kaitīgus ieročus, lai personu padarītu par *hors de combat*. [SBK/IBK]

Apžilbinoši lāzerieroči

86. noteikums. Lāzerieroču izmantošana, kuri ir speciāli izgatavoti vienīgi kaujas funkcijai vai vienai no kaujas funkcijām, lai radītu ilgstošu aklumu nerūdītai redzei, ir aizliegta. [SBK/IBK]

Apiešanās ar civiliedzīvotājiem un personām *hors de combat*

Pamata garantijas

87. noteikums. Pret civiliedzīvotājiem un personām *hors de combat* jāizturas humāni. [SBK/IBK]

88. noteikums. Naidīga atšķiršana starptautisko humanitāro tiesību piemērošanā, kas balstīta uz rasi, ādas krāsu, dzimumu, valodu, reliģiju vai pārliecību, politisko vai citu viedokli, nacionālo vai sociālo izcelsmi, bagātību, dzimšanu vai citu statusu vai citu līdzīgu kritēriju, ir aizliegta. [SBK/IBK]

89. noteikums. Nonāvēšana ir aizliegta. [SBK/IBK]

- 90. noteikums.** Spīdzināšana, cietsirdīga un necilvēcīga attieksme un rupji apvainojumi personas cieņai, it īpaši pazemojoša un degradējoša izturēšanās, ir aizliegta. [SBK/IBK]
- 91. noteikums.** Miesas sodi ir aizliegti. [SBK/IBK]
- 92. noteikums.** Sakropļošana, medicīniskie vai zinātniskie eksperimenti vai jebkādas citas medicīnas procedūras, ko neprasa personas veselības stāvoklis un kas nav saskaņā ar vispārēji pieņemtiem medicīnas standartiem, ir aizliegti. [SBK/IBK]
- 93. noteikums.** Izvarošana un citas seksuālās vardarbības formas ir aizliegtas. [SBK/IBK]
- 94. noteikums.** Verdzība un vergu tirdzniecība visās tās formās ir aizliegta. [SBK/IBK]
- 95. noteikums.** Bezatlīdzības un ļaunprātīgs piespiedu darbs ir aizliegts. [SBK/IBK]
- 96. noteikums.** Ķīlnieku sagrābšana ir aizliegta. [SBK/IBK]
- 97. noteikums.** Cilvēku kā vairoga izmantošana ir aizliegta. [SBK/IBK]
- 98. noteikums.** Piespiedu pazudināšana ir aizliegta. [SBK/IBK]
- 99. noteikums.** Patvaļīga brīvības atņemšana ir aizliegta. [SBK/IBK]
- 100. noteikums.** Neviens nevar tikt notiesāts un sodīts, izņemot saskaņā ar taisnīgu tiesu ar visām nepieciešamajām tiesas garantijām. [SBK/IBK]
- 101. noteikums.** Neviens nevar tikt apsūdzēts vai notiesāts par kriminālpārkāpumu par kādu darbību vai bezdarbību, kas tajā laikā, kad tika izdarīts, nebija uzskatāms par kriminālpārkāpumu saskaņā ar nacionālajām vai starptautiskajām tiesībām; nedrīkst uzlikt smagāku sodu nekā to, kas ir bijis piemērojams laikā, kad kriminālpārkāpums tika izdarīts. [SBK/IBK]
- 102. noteikums.** Neviens nevar tikt notiesāts par nodarījumu citādi, kā tikai uz indivīda kriminālatbildības pamata. [SBK/IBK]
- 103. noteikums.** Kolektīvie sodi ir aizliegti. [SBK/IBK]
- 104. noteikums.** Civildzīvotāju un personu *hors de combat* pārliecība un reliģiskā prakse ir jārespektē. [SBK/IBK]
- 105. noteikums.** Tiesības uz ģimenes dzīvi ir jārespektē tiktāl, ciktāl iespējams. [SBK/IBK]

Kombatantu un karagūstekņu statuss

- 106. noteikums.** Kombatantiem ir sevi jāatšķir no civiliedzīvotāju kopuma, kamēr tie ir iesaistīti uzbrukumā vai militārā operācijā, gatavojoties uzbrukumam. Ja viņi to nedara, tiem nav tiesības uz karagūstekņu statusu. [SBK]
- 107. noteikums.** Kombatantiem, kuri notverti spieģojot, nav karagūstekņu statusa. Viņi nevar tikt notiesāti vai sodīti bez iepriekšējas tiesas. [SBK]
- 108. noteikums.** Algotņiem, kā tie definēti I Papildu protokolā, nav tiesības uz kombatanta vai karagūstekņa statusu. Viņi nevar tikt notiesāti vai sodīti bez iepriekšējas tiesas. [SBK]

levainotie, slimie un kuģu avārijās cietušie

109. noteikums. Kad apstākļi to pieļauj, un it īpaši pēc kaujas, katrai konflikta pusei ir bez kavēšanās jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai meklētu, savāktu un evakuētu ievainotos, slimos un kuģu avārijās cietušos bez naidīgas izšķiršanas. [SBK/IBK]

110. noteikums. Ievainotajiem, slimajiem un kuģu avārijās cietušajiem ir jāsaņem medicīniskā palīdzība un uzraudzība vislielākā iespējamā apmērā un bez mazākās iespējamās kavēšanās, ņemot vērā to stāvokli. Starp viņiem nav izdarāma atšķirība uz jebkāda cita pamata, izņemot medicīnisko. [SBK/IBK]

111. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai ievainotos, slimos un kuģu avārijās cietušos aizsargātu pret sliktu izturēšanos un pret viņu personīgā īpašuma izlaupišanu. [SBK/IBK]

Mirušie

112. noteikums. Kad apstākļi to pieļauj, un it īpaši pēc kaujas, katrai konflikta pusei bez kavēšanās jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai meklētu, savāktu un evakuētu mirušos bez naidīgas izšķiršanas. [SBK/IBK]

113. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai novērstu mirušo nolaupīšanu. Mirušo ķermeņu sakropļošana ir aizliegta. [SBK/IBK]

114. noteikums. Konflikta pusēm ir jācenšas, lai mirstīgās atliekas pēc pieprasījuma atdotu pusei, kurai mirušais pieder, vai pēc viņu tuvākā radnieka pieprasījuma. Pusēm ir jāatdod tuviniekiem arī mirušo personīgās mantas. [SBK]

115. noteikums. Mirušie ir jāapglabā cienīgā veidā, un viņu kapi ir jārespektē un pienācīgi jāuztur. [SBK/IBK]

116. noteikums. Ar mērķi identificēt mirušos katrai konflikta pusei jāpieraksta visa pieejamā informācija pirms apbedīšanas un jānorāda kapu atrašanās vieta. [SBK/IBK]

Pazudušās personas

117. noteikums. Katrai konflikta pusei jāveic visi iespējamie pasākumi, lai varētu sniegt pārskatu par personām, kuras izziņotas kā pazudušas bruņota konflikta rezultātā, un jānodrošina to ģimenes locekļiem puses rīcībā esošā informācija par viņu likteni. [SBK/IBK]

Personas, kurām atņemta brīvība

118. noteikums. Personas, kurām atņemta brīvība, jānodrošina ar pienācīgu pārtiku, ūdeni, apģērbu, patvērumu un medicīnas aprūpi. [SBK/IBK]

119. noteikums. Sievietes, kurām atņemta brīvība, jātur atsevišķā mitekļi no vīriešiem, izņemot, kur ģimenes ir izmitinātas kā ģimenes vienības, un viņām jābūt nepārtrauktā sieviešu uzraudzībā. [SBK/IBK]

120. noteikums. Bērni, kuriem atņemta brīvība, jātur atsevišķā mitekļi no pieaugušajiem, izņemot, kur ģimenes ir izmitinātas kā ģimenes vienības. [SBK/IBK]

121. noteikums. Personas, kurām atņemta brīvība, jātur ēkās, kuras ir attālinātas no karadarbības zonas un kuras aizsargā viņu veselību un higiēnu. [SBK/IBK]

122. noteikums. Personu, kurām atņemta brīvība, personīgo mantu izlaupišana ir aizliegta. [SBK/IBK]

123. noteikums. Personu, kurām atņemta brīvība, personīgie dati ir reģistrējami. [SBK/IBK]

124. noteikums.

A. Starptautiskos bruņotos konfliktos Starptautiskajai Sarkanā Krusta komitejai ir dodama regulāra pieeja personām, kurām atņemta brīvība, lai pārbaudītu viņu apcietināšanas apstākļus un atjaunotu kontaktus starp šīm personām un viņu radniekiem. [SBK]

B. Iekšējos bruņotos konfliktos Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja drīkst piedāvāt savus pakalpojumus konflikta pusēm ar mērķi apciemot visas personas, kurām atņemta brīvība ar mērķi, kas attiecas uz konfliktu, pārbaudīt viņu apcietināšanas apstākļus un atjaunot kontaktus starp šīm personām un viņu radniekiem. [IBK]

125. noteikums. Personām, kurām atņemta brīvība, jāatļauj sazināties ar viņu radniekiem, kas pakļauti samērīgiem apstākļiem attiecībā uz saziņas biežumu un valsts varas iestāžu cenzūras nepieciešamību. [SBK/IBK]

126. noteikums. Civiliem internētiem un personām, kurām atņemta brīvība saistībā ar iekšēju bruņotu konfliktu, jāatļauj pieņemt apciemotājus, it īpaši tuvus radniekus, līdz praktiski iespējamai pakāpei. [SBK/IBK]

127. noteikums. Ir jārespektē to personu pārliecība un reliģiskā prakse, kurām atņemta brīvība. [SBK/IBK]

128. noteikums.

A. Karagūstekņi ir jāatbrīvo un bez kavēšanās jārepatriē pēc aktīvas karadarbības beigām. [SBK]

B. Civili internētie ir jāatbrīvo, līdzko vairs nepastāv iemesli, kāpēc viņu internēšana bija nepieciešama, bet vēlākais, cik drīz vien iespējams pēc aktīvas karadarbības beigām. [SBK]

C. Personas, kurām atņemta brīvība saistībā ar iekšēju bruņotu konfliktu, ir jāatbrīvo, kad iemesli viņu brīvības atņemšanai izbeidzas. [IBK]

Minētajām personām var turpināt brīvības atņemšanu, ja norisinās kriminālprocess pret tām vai viņas izcieš tiesiski uzliktu sodu.

Pārvietošana un pārvietotās personas

129. noteikums.

A. Starptautiska bruņota konflikta puses nedrīkst deportēt vai piespiedu kārtā pārvietot okupētās teritorijas visu vai daļu civiliedzīvotāju kopumu, ja vien iesaistīto civiliedzīvotāju drošība vai imperatīvi militārie iemesli to neprasa. [SBK]

B. Iekšēja bruņota konflikta puses nedrīkst pavēlēt visu vai daļas civiliedzīvotāju kopuma pārvietošanu ar konfliktu saistīto iemeslu dēļ, ja vien iesaistīto civiliedzīvotāju drošība vai imperatīvi militārie iemesli to neprasa. [IBK]

130. noteikums. Valstis nedrīkst deportēt vai pārvietot daļu no sava civiliedzīvotāju kopuma uz teritoriju, kuru tās okupē. [SBK]

131. noteikums. Pārvietošanas gadījumā jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai attiecīgie civiliedzīvotāji saņemtu apmierinošus patvēruma, higiēnas, veselības, drošības un uztura apstākļus un lai vienas ģimenes locekļi netiktu atdalīti. [SBK/IBK]

132. noteikums. Pārvietotajām personām ir tiesības uz brīvprātīgu atgriešanos drošībā savās mājās vai pastāvīgās uzturēšanās vietās, kad iemesli viņu pārvietošanai vairs nepastāv. [SBK/IBK]

133. noteikums. Ir jāievēro pārvietoto personu īpašumtiesības. [SBK/IBK]

Citas personas, kurām piešķirta speciālā aizsardzība

134. noteikums. Ir jāievēro speciālās aizsardzības, veselības un palīdzības nepieciešamība sievietēm, kuras skāris bruņots konflikts. [SBK/IBK]

135. noteikums. Bērniem, kurus skāris bruņots konflikts, ir tiesības uz īpašu cieņu un aizsardzību. [SBK/IBK]

136. noteikums. Bērnus nedrīkst nodarbināt bruņotajos spēkos vai bruņotās grupās. [SBK/IBK]

137. noteikums. Bērniem nedrīkst atļaut piedalīties karadarbībā. [SBK/IBK]

138. noteikums. Gados veciem, nespējīgiem un vājiem cilvēkiem, kurus skāris bruņots konflikts, ir tiesības uz īpašu cieņu un aizsardzību. [SBK/IBK]

Īstenošana

Starptautisko humanitāro tiesību ievērošana

139. noteikums. Katrai konflikta pusei ir jāievēro un jānodrošina starptautisko humanitāro tiesību ievērošana no to bruņoto spēku un citu personu vai grupu puses, kas faktiski darbojas saskaņā ar tās instrukcijām, tās vadībā vai kontrolē. [SBK/IBK]

140. noteikums. Pienākums ievērot un nodrošināt starptautisko humanitāro tiesību ievērošanu nav atkarīgs no savstarpējības. [SBK/IBK]

141. noteikums. Katrai valstij ir jādara pieejami tieslietu padomnieki, lai tie atbilstošā līmenī konsultētu militāros komandierus par starptautisko humanitāro tiesību piemērošanu. [SBK/IBK]

142. noteikums. Valstīm un konflikta pusēm ir jānodrošina saviem bruņotajiem spēkiem zināšanas par starptautiskajām humanitārajām tiesībām. [SBK/IBK]

143. noteikums. Valstīm ir jāveicina starptautisko humanitāro tiesību mācīšana civiliedzīvotāju kopumam. [SBK/IBK]

Starptautisko humanitāro tiesību ieviešana

144. noteikums. Valstis nedrīkst veicināt bruņota konflikta puses izdarīt starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumus. Tām ir jāietekmē līdz iespējamai pakāpei tas, ka tiek pārtraukti starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumi. [SBK/IBK]

145. noteikums. Kur to neaizliedz starptautiskās tiesības, karojošo atriebība ir pakļaujama stingriem nosacījumiem. [SBK]

146. noteikums. Karojošo atriebība pret Ženēvas konvenciju aizsargātām personām ir aizliegta. [SBK]

147. noteikums. Atriebība pret Ženēvas konvenciju un Hāgas konvencijas par kultūras īpašuma aizsardzību aizsargātiem objektiem ir aizliegta. [SBK]

148. noteikums. Iekšēju bruņotu konfliktu pusēm nav tiesības īstenot karojošo atriebību. Citi pretpasākumi personām, kas nepiedalās vai ir pārtraukušas tieši piedalīties karadarbībā, ir aizliegti. [IBK]

Atbildība un atlīdzinājums

149. noteikums. Valsts ir atbildīga par starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumiem, kas tai ir piedēvējami, ietverot:

- (a) pārkāpumus, ko izdarījuši tās orgāni, ieskaitot bruņotos spēkus;
  - (b) pārkāpumus, ko izdarījušas personas vai iestādes, kas ir pilnvarotas īstenot valsts varas elementus;
  - (c) pārkāpumus, ko izdarījušas personas vai grupas, kas faktiski darbojušās pēc to instrukcijām, vai to vadībā vai kontrolē; un
  - (d) pārkāpumus, ko izdarījušas privātpersonas vai grupas, kuras tā atzīst un pieņem kā savu pašas darbību.
- [SBK/IBK]

150. noteikums. Valstij, kas atbildīga par starptautisko tiesību pārkāpumiem, ir pilnā mērā jāatlīdzina radītie to zaudējumi vai kaitējumi. [SBK/IBK]

Individuālā atbildība

151. noteikums. Individīdi ir krimināli atbildīgi par to izdarītajiem kara noziegumiem. [SBK/IBK]

152. noteikums. Komandieri un citas augstākstāvošas amatpersonas ir krimināli atbildīgas par kara noziegumiem, kas izdarīti, izpildot viņu pavēles. [SBK/IBK]

153. noteikums. Komandieri un citas augstākstāvošas amatpersonas ir krimināli atbildīgas par savu padoto izdarītajiem kara noziegumiem, ja viņi zināja vai ja viņiem vajadzēja zināt, ka padotie izdarīs vai izdara šādus noziegumus, un neveica visus nepieciešamos un saprātīgos pasākumus, kas bija to varā, lai novērstu to izdarīšanu, vai, ja šādi noziegumi bija izdarīti, nesodīja atbildīgās personas. [SBK/IBK]

154. noteikums. Katram kombatantam ir pienākums neievērot acīmredzami prettiesisku pavēli. [SBK/IBK]

155. noteikums. Augstākstāvošas amatpersonas pavēles ievērošana neatbrīvo padoto no kriminālatbildības, ja padotais zināja, ka darbība, kas bija pavēlēta, ir prettiesiska vai viņam to vajadzēja zināt, jo pavēlētā darbībā pēc savas dabas bija acīmredzami prettiesiska. [SBK/IBK]

Kara noziegumi

156. noteikums. Nopietni starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumi veido kara noziegumus. [SBK/IBK]

157. noteikums. Valstīm ir pienākums ieviest savās nacionālajās tiesās universālo jurisdikciju par kara noziegumiem. [SBK/IBK]

158. noteikums. Valstīm ir jāizmeklē kara noziegumi, ko, iespējams, izdarījuši šo valstu piederīgie vai bruņotie spēki vai tie izdarīti to teritorijā, un, ja attiecīgi iespējams, jāuzrāda apsūdzība aizdomās turētajiem. Tām arī ir jāizmeklē citi kara noziegumi, pār kuriem tām ir jurisdikcija, un, ja attiecīgi iespējams, jāuzrāda apsūdzība aizdomās turētajiem. [SBK/IBK]

159. noteikums. Pēc karadarbības beigām pie varas esošajām valsts varas iestādēm ir jācenšas sniegt iespējami plašāka amnestija personām, kuras ir piedalījušās iekšējā bruņotā konfliktā vai kurām ir atņemta brīvība, pamatojoties uz iemeslu, kas saistīts ar bruņotu konfliktu, izņemot pret tām personām, kuras tur aizdomās, apsūdz vai notiesā par kara noziegumiem. [IBK]

160. noteikums. Kara noziegumiem nav piemērojams noilgums. [SBK/IBK]

161. noteikums. Valstīm ir jāveic viss iespējamais sadarbībai līdz maksimāli iespējamai pakāpei savā starpā, lai atvieglotu kara noziegumu izmeklēšanu un apsūdzības uzrādīšanu aizdomās turētajiem. [SBK/IBK]

